

รายงาน ข้าหลวงเทศาภิบาล

มณฑล นครราชสีมา

ที่ ๒๓, ๒๐๘๒ คำกล่าว การ มหาดไทย

วันที่ ๓๐ มิถุนายน วันโกสินทร ศก ๑๑๘

ข้า พระพุทธเจ้า ขอ พระราชทาน กราบ บังคม
ทูล พระกรุณา ทราบ ฝ่าย ของ รุดี พระบาท

๑ ด้วยตาม ความ ในจดหมาย ของ ข้า พระ
พุทธเจ้า ที่ ๑๑๖, ๑๗ & ๑๘ ลงวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน
ร.ศ. ๑๑๗ กราบ บังคม ทูล ด้วย เรื่อง รายงาน
ข้าหลวงเทศาภิบาล ประจำ ศก ๑๑๖ นั้น ข้า
พระ พุทธเจ้า ขอ พระราชทาน พระบรม ราช
วโรกาส นำ รายงาน พระยา ประสิทธิ คัดการ
ข้า หลวงเทศาภิบาล มณฑล นคร ราษี ดีห์มา
ทูลเกล้า ฯ ถวาย พร้อม ด้วย จดหมาย ฉบับ นี้

๒ มณฑล นคร ราษี ดีห์มา นี้ ทรง พระกรุณา
โปรด ให้ รวม หัวเมือง ใหญ่ ซึ่ง เคย ขึ้น ทรง
ต่อ กรุง เทพ ฯ ๔ หัวเมือง คือ เมือง นคร ราษี
ดีห์มา ๑ เมือง ภูเขียว ๑ เมือง เพ็ชร บุรณ ๑
เมือง วิเชียร บุรี ๑ นี้ รวม เข้า เป็น มณฑล แต่
หัวเมือง ทั้ง ๔ นี้ ความ สำคัญ ด้วย เขตแดน
และ จำนวน พลเมือง ต่าง กัน มาก คือ เมือง
นคร ราษี ดีห์มา เป็น เมือง ใหญ่ มี เมือง ขึ้น ถึง
๑๑ เมือง ถ้า จะ ว่า ด้วย จำนวน ผู้คน พลเมือง
แต่ เขตแดน เมือง นคร ราษี ดีห์มา เมือง เดียว ยิ่ง
กว่า ครัง มณฑล นั้น ส่วน เมือง ภูเขียว ถึง เป็น
เมือง จัตุวา ขึ้น กรุง เทพ ฯ มาแต่ เดิม ก็ เป็น เมือง
เล็ก จำนวน ผู้คน น้อย ไม่ เท่า เมือง ขึ้น ขนาด
ใหญ่ ของ เมือง นคร ราษี ดีห์มา เมือง หนึ่ง ส่วน
เมือง เพ็ชร บุรณ แต่ เมือง วิเชียร บุรี ๒ เมือง นี้
เขต อยู่ใน ตำบล ห่าง ไกล ไป มาก กับ เมือง
นคร ราษี ดีห์มา มาก แต่ จำ ต้อง ฝาก ไว้ ใน

มณฑล นคร ราษี ดีห์มา เพราะ จะ จัด เป็น มณฑล
ต่างหาก ยัง ไม่ได้ จะ ฝาก ใน มณฑล อื่น ก็ ไม่
สะดวก เท่า มณฑล นคร ราษี ดีห์มา ด้วย เหตุ
ที่ ต่าง กัน ดังนี้ เมื่อ รวม หัวเมือง เหล่า นี้
เข้า เป็น มณฑล แล้ว จึง ได้ จัด เขต การ ปก
ครอง แบ่ง ออก เป็น บริเวณ ว่าง แบบ การ ปก
ครอง บริเวณ ๑ เหมือน หัวเมือง ๑ ใน มณฑล
อื่น ๆ บริเวณ ที่ ได้ จัด แยก ออก นั้น ก็ ยัง คง
เป็น ๔ บริเวณ เท่า กับ จำนวน เมือง เดิม คือ จัด
เขต เมือง นคร ราษี ดีห์มา ๑ เมือง พินาย ๑
เมือง บัก ชงไชย ๑ เมือง นคร จันทัก ๑ เป็น
บริเวณ นคร ราษี ดีห์มา ๑ จัด เขต เมือง นาง
รอง ๑ เมือง บุรี รา ๑ เมือง ปะโค่น ไชย ๑
เมือง พุ่ไทย ดง ๑ เมือง รัตน บุรี ๑ รวม เป็น
บริเวณ นางรอง บริเวณ ๑ จัด เขต เมือง ไชย
ภูมิ ๑ เมือง จัตุรัส ๑ เมือง บำเหน็จ ฌนรงค์ ๑
เมือง ภูเขียว ๑ เมือง เกษตร ดมบุรณ ๑ เป็น
บริเวณ ไชย ภูมิ บริเวณ ๑ จัด เขต เมือง เพ็ชร
บุรณ ๑ เมือง วิเชียร บุรี ๑ เมือง บัว ชุม ๑
เมือง ไชยบาดาด ๑ เมือง กำพราน ๑ เป็น บริเวณ
เพ็ชร บุรณ

๓ การ ปก ครอง มณฑล นคร ราษี ดีห์มา นี้
เมื่อ วันโกสินทร ศก ๑๑๐ ทรง พระกรุณาโปรด
ให้ พระเจ้า น้อง ยาเธอ กรม หมื่น ธรรมพิทักษ์
ประดงค์ เป็น ข้าหลวง ขึ้น ไป จัด การ ครั้น ศก ๑๑๐
ทรง พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ กรม หมื่น
ธรรมพิทักษ์ ประดงค์ กลับ ลง มา รับ ราชการ ใน
กรุง เทพ ฯ ให้ พระยา ประสิทธิ คัดการ แต่ ยัง
เป็นที่ พระ ประสิทธิ คัดการ เป็น ข้า หลวง ต่อ
มา แต่ ยัง ไม่ได้ จัด การ ตาม แบบ เทศาภิบาล
ที่ จัด ใหม่ จน ศก ๑๑๓ จึง ได้ จัด การ ตาม แบบ
แผน มณฑล อื่น แต่ กระนั้น โอกาส ที่ ได้ จัด
การ ใน มณฑล นี้ ไม่ เหมือน กับ มณฑล อื่น ๆ

ด้วยคิดราชการสำคัญ เปน การ จร ใน เรื่อง
ตระเตรียม ทักษิณ เปน ต้น เปน เครื่อง ขัด ขวาง
ความ เจริญ ทั้ง ที่ จัด แบบ แผน การ ปก ครอง แด
จัด บำรุง การ ค้ำ ขาย มา เปน อัน มาก

๔ เมื่อ ปลาย ศก ๑๑๕ ได้ ทรง พระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ให้ ข้า พระพุทธเจ้า ขึ้น ไป ตรวจ
ราชการ มณฑล นคร ราช ดีห์มา ได้ เห็น การ
ใน พื้น บ้าน เมือง แด พิเคราะห์ ตาม เหตุ การ
แตร รายงาน ที่ ข้า หลวง เทศาภิบาล ได้ ทำ ขึ้น
มา ใน ครั้ง นี้ เห็น ด้วยเกล้า ฯ ว่า การ ปก ครอง
มณฑล แด บริเวณ ขึ้น ข้า ราชการ ผู้ ใหญ่ ได้
เอา ใจ ใส่ จัด การ ตาม นำ ที่ โดย เอื้อ เพื่อ มาก ถึง
ข้า ราชการ ผู้ น้อย ที่ ได้ ราชการ ก็มี มาก แด
ตัว คน ที่ จะ รับ ราชการ ใน ตำแหน่ง รอง แด
ข้า หลวง เทศาภิบาล ลง มา โดย ลำดับ ยัง มี น้อย
ไม่ พอ ราชการ เพราะ การ ฝึก หัด แด เลือก สรร
คน ใน ท้อง ที่ ขึ้น รับ ราชการ ใน มณฑล นี้
ยัง จัด การ ไม่ ดี ได้ ถึง กับ มณฑล อื่น
บาง มณฑล ทั้ง วิธี ที่ ใช้ คน ใน มณฑล นี้
การ เลือก สรร อยู่ ข้าง ถี่ ถ้วน ไม่ ถัด ใน ทาง
ทอด ลง อย่าง มณฑล อื่น บาง มณฑล จึง ไม่
ได้ ตัว คน พอ ราชการ ด้วย เรื่อง ตัว คน ไม่ พอ
นี้ เปน เหตุ พา ให้ การ ปก ครอง ท้อง ที่ ซึ่ง ได้
จัด ขึ้น ไว้ เพียง ขึ้น ผู้ ใหญ่ บ้าน แด กำนัน ไม่
เรียบ ร้อย ได้ ดัง สมควร แก่ แบบ แผน เพราะ
ไม่มี ตัว คน พอ จะ จัด การ ขึ้น อำเภอบ้าง ซึ่ง เปน
เครื่อง กำกับ ตรวจ การ ขึ้น กำนัน แด ผู้ ใหญ่
บ้าน เมื่อ การ ปก ครอง ท้อง ที่ จัด ไม่ ลง ร้อย
ได้ เรียบ ร้อย การ ที่ จะ ปรวบ ปรวม ดับ จับ โจร
ผู้ ร้าย จึง ไม่ แขง แวง เพราะ เหตุ นี้ โจร ผู้ ร้าย
ใน มณฑล นคร ราช ดีห์มา ถึง แม้ ว่า ดคน น้อย
ลง กว่า แต่ ก่อน เปน อัน มาก แล้ว จะ ว่า ลง บ
ราบ คาบ ที่ เดียว ยัง ไม่ ได้

๕ การ ค้ำ ขาย ใน มณฑล นี้ ข้า หลวง ได้
เก็บ ภาษี ดิน ค้ำ ได้ ตะเยียด ดี กว่า มณฑล อื่น ๆ
พิเคราะห์ ดู ภาษี ดิน ค้ำ ตั้งแต่ จัด การ เทศา
ภิบาล การ ค้ำ ขาย เจริญ ขึ้น เปน อัน มาก มา
โทรม ลง คราว หนึ่ง เมื่อ ศก ๑๑๒ ต่อ มา ก็ กด บ
ขึ้น ขึ้น อีก ถ้า รถ ไฟ แล้ว คง จะ เจริญ ขึ้น ได้
อีก เปน อัน มาก ด้วย ดิน ค้ำ ที่ มี อยู่ ใน เวลา นี้
ดิน ค้ำ ออก จาก เมือง เปน ดิน ค้ำ บ้าง คือ หนึ่ง
เขา เปน ต้น โดย มาก ทั้ง ดิน ค้ำ ที่ มา แต่ ผัง ซ้าย
แม่น้ำโขง แด ดิน ค้ำ ผัง ซ้าย แม่น้ำโขง นี้ ดัง เกด
ดู ลด ลง กว่า แต่ ก่อน ดู เหมือน จะ เปน ด้วย
เหตุ ผัง รั้ง เค็ด จัด การ ค้ำ ขาย ข้าง แม่น้ำโขง
ตอน ได้ พา ดิน ค้ำ ทาง นั้น ลง ทาง ลำน้ำโขง ไป
ส่วน หนึ่ง ดิน ค้ำ ข้าง ตอน เหนือ เดียว นี้ ไป ลง
ทาง เมือง อุตรดิษฐ์ แด เมือง น่าน เสีย เปน อัน มาก
ส่วน หนึ่ง ถึง กระนั้น ก็ ดี ไม่ เปน การ สำคัญ ที่
จะ ทำ ให้ การ ค้ำ ขาย ใน เมือง นคร ราช ดีห์มา
เสื่อม เสีย ไป ใน ภายหน้า เพราะ ดิน ค้ำ ซึ่ง อาจ จะ
เกิด ได้ แต่ ที่ ดิน คือ ไม่ แก่น เข้า แด ผล ไม่ เปน ต้น
ทำด ที่ จะ เสาะ หา แด เพาะ ปลูก มี มาก มาย ถ้า
รถ ไฟ แล้ว ทำ ให้ การ ขน ดิน ค้ำ สดวก คง จะ
มี คน ไป ดัง ทำ การ เพาะ ปลูก หรือ จัด หา
ดิน ค้ำ ใน มณฑล นี้ ตลอดจน มณฑล ฝ่าย เหนือ
แด ฝ่าย ตอน ออก เียง เหนือ เปน อัน มาก โดย
ไม่ต้อง ส่ง ได้

๖ การ ค้า ด พิจารณา คดี ใน มณฑล นี้ เมื่อ
ข้า พระพุทธเจ้า ขึ้น ไป ตรวจ ราชการ ยัง เปน
การ ยุ่ง เหิง ถ้อย ความ ค้าง แด มี คน ร้อง
ทุกข์ มาก ได้ ใต้ ส่วน ดู ข้า หลวง ก็ เอา เปน ชุระ
มาก ที่ จะ ให้ ความ ยุติธรรม แก่ ราษฎร ถึง ตรวจ
จำนวน ตัว ความ เอง จน เวลา กลาง ค่ำ แต่ การ
ก็ไม่ สดวก ด้วย วิธี ที่ จัด การ ยัง เปน แบบ เก่า
ไม่ได้ แก่ ไซ อย่าง ใน กรุง เทพ ฯ จน เมื่อ ได้

ด้วยคิดราชการสำคัญ เปน การ จร ใน เรื่อง
ตระเตรียม ทักษิณ เปน ต้น เปน เครื่อง ขัด ขวาง
ความ เจริญ ทั้ง ที่ จัด แบบ แผน การ ปก ครอง แด
จัด บำรุง การ ค้ำ ขาย มา เปน อัน มาก

๔ เมื่อ ปลาย ศก ๑๑๕ ได้ ทรง พระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ให้ ข้า พระพุทธเจ้า ขึ้น ไป ตรวจ
ราชการ มณฑล นคร ราช ดีห์มา ได้ เห็น การ
ใน พื้น บ้าน เมือง แด พิเคราะห์ ตาม เหตุ การ
แตร รายงาน ที่ ข้า หลวง เทศาภิบาล ได้ ทำ ขึ้น
มา ใน ครั้ง นี้ เห็น ด้วยเกล้า ฯ ว่า การ ปก ครอง
มณฑล แด บริเวณ ขึ้น ข้า ราชการ ผู้ ใหญ่ ได้
เอา ใจ ใส่ จัด การ ตาม นำ ที่ โดย เอื้อ เพื่อ มาก ถึง
ข้า ราชการ ผู้ น้อย ที่ ได้ ราชการ ก็มี มาก แด
ตัว คน ที่ จะ รับ ราชการ ใน ตำแหน่ง รอง แด
ข้า หลวง เทศาภิบาล ลง มา โดย ลำดับ ยังมี น้อย
ไม่ พอ ราชการ เพราะ การ ผัก หัก แด เลือก สรร
คน ใน ท้อง ที่ ขึ้น รับ ราชการ ใน มณฑล นี้
ยัง จัด การ ไม่ ดี ได้ ถึง กับ มณฑล อื่น
บาง มณฑล ทั้ง วิธี ที่ ใช้ คน ใน มณฑล นี้
การ เลือก สรร อยู่ ข้าง ถี่ ถ้วน ไม่ ถัด ใน ทาง
ทอด ลง อย่าง มณฑล อื่น บาง มณฑล จึง ไม่
ได้ ตัว คน พอ ราชการ ด้วย เรื่อง ตัว คน ไม่ พอ
นี้ เปน เหตุ พา ให้ การ ปก ครอง ท้อง ที่ ซึ่ง ได้
จัด ขึ้น ไว้ เพียง ขึ้น ผู้ ใหญ่ บ้าน แด กำนัน ไม่
เรียบ ร้อย ได้ ดัง สสมควร แก่ แบบ แผน เพราะ
ไม่มี ตัว คน พอ จะ จัด การ ขึ้น อำเภอ ซึ่ง เปน
เครื่อง กำกับ ตรวจ การ ขึ้น กำนัน แด ผู้ ใหญ่
บ้าน เมื่อ การ ปก ครอง ท้อง ที่ จัด ไม่ ลง ร้อย
ได้ เรียบ ร้อย การ ที่ จะ ปรวบ ปรวม ดับ จับ ใจ
ผู้ ร้าย จึง ไม่ แขง แวง เพราะ เหตุ นี้ ใจ ผู้ ร้าย
ใน มณฑล นคร ราช ดีห์มา ถึง แม้ ว่า ดคน น้อย
ลง กว่า แต่ ก่อน เปน อัน มาก แล้ว จะ ว่า ลง บ
ราบ คาบ ที่ เดียว ยัง ไม่ ได้

๕ การ ค้ำ ขาย ใน มณฑล นี้ ข้า หลวง ได้
เก็บ บานูชี ดิน ค้ำ ได้ ตะเยียด ดี กว่า มณฑล อื่น ๆ
พิเคราะห์ ดู บานูชี ดิน ค้ำ ตั้งแต่ จัด การ เทศา
ภิบาล การ ค้ำ ขาย เจริญ ขึ้น เปน อัน มาก มา
โทรม ลง คราว หนึ่ง เมื่อ ศก ๑๑๒ ต่อ มา ก็ กด บ
ขึ้น ขึ้น อีก ถ้า รถ ไฟ แล้ว คง จะ เจริญ ขึ้น ได้
อีก เปน อัน มาก ด้วย ดิน ค้ำ ที่ มี อยู่ ใน เวลา นี้
ดิน ค้ำ ออก จาก เมือง เปน ดิน ค้ำ บ่า คือ หนึ่ง
เขา เปน ต้น โดย มาก ทั้ง ดิน ค้ำ ที่ มา แต่ ผัง ซ้าย
แม่น้ำ โขง แด ดิน ค้ำ ผัง ซ้าย แม่น้ำ โขง นี้ ดัง เกด
ดู ลด ลง กว่า แต่ ก่อน ดู เหมือน จะ เปน ด้วย
เหตุ ผัง รั้ง เค็ด จัด การ ค้ำ ขาย ข้าง แม่น้ำ โขง
ตอน ได้ พา ดิน ค้ำ ทาง นั้น ลง ทาง ลำน้ำ โขง ไป
ส่วน หนึ่ง ดิน ค้ำ ข้าง ตอน เหนือ เดียว นี้ ไป ลง
ทาง เมือง อุตรดิฐ แด เมือง น่าน เสีย เปน อัน มาก
ส่วน หนึ่ง ถึง กระนั้น ก็ ดี ไม่ เปน การ สำคัญ ที่
จะ ทำ ให้ การ ค้ำ ขาย ใน เมือง นคร ราช ดีห์มา
เสื่อม เสีย ไป ใน ภายหน้า เพราะ ดิน ค้ำ ซึ่ง อาจ จะ
เกิด ได้ แต่ ที่ ดิน คือ ไม่ แก่น เข้า แด ผล ไม่ เปน ต้น
ทำด ที่ จะ เสาะ หา แด เพาะ ปลูก มี มาก มาย ถ้า
รถ ไฟ แล้ว ทำ ให้ การ ขน ดิน ค้ำ สดวก คง จะ
มี คน ไป ดัง ทำ การ เพาะ ปลูก หรือ จัด หา
ดิน ค้ำ ใน มณฑล นี้ ตลอดจน มณฑล ฝ่าย เหนือ
แด ฝ่าย ตอน ออก เดียง เหนือ เปน อัน มาก โดย
ไม่ต้อง ส่ง ได้

๖ การ ค้า ด พิจารณา คดี ใน มณฑล นี้ เมื่อ
ข้า พระพุทธเจ้า ขึ้น ไป ตรวจ ราชการ ยัง เปน
การ ยุ่ง เหิง ถ้อย ความ ค้าง แด มี คน ร้อง
ทุกข์ มาก ได้ ได้ ส่วน ดู ข้า หลวง ก็ เอา เปน ชุระ
มาก ที่ จะ ให้ ความ ยุติธรรม แก่ ราษฎร ถึง ตรวจ
จำนวน ตัว ความ เอง จน เวลา กลาง ค่ำ แต่ การ
ก็ ไม่ สดวก ด้วย วิธี ที่ จัด การ ยัง เปน แบบ เก่า
ไม่ได้ แก่ ไช อย่าง ใน กรุง เทพ ฯ จน เมื่อ ได้

๖ การ ข้างหลวง พิเศษ การ โรง ค้าต จึง เรียบ ร้อย
 ๗ การโยธา ในมณฑลนี้ นับว่า ได้จัดเป็น
 อย่าง ดี มณฑล นี้ ที่ ได้จัด ถนน หาดย สาย
 ทำให้ บ้านเมือง หมดจด แด ให้บ้าน เรือน
 ราษฎร เจริญ ชื่น กว้าง ทั่ว ก่อน เป็น อัน มาก การ
 โยธา ได้จัด ทำมา ตั้งแต่ ครั้ง กรม หมื่น
 สรรพสิทธิ ประสงค์ แด พระยา ประสิทธิ ศักการ
 ก็ ได้เอา เป็น ธุระ โดย เฉพาะ ต่อ มา จึง เป็น การ
 เจริญ ได้ มาก

๘ การ คุม ช่าง นัก โทษ ในมณฑลนี้ จัด ได้
 เป็น อย่าง ดี อีก อย่าง หนึ่ง ตั้งแต่ ทำ ตรวจจับ
 การ เลี้ยง ควบคุม คุม นัก โทษ ตลอดจน จัด ให้
 ทำ การ ต่าง ๆ

๙ การ ผล ประโยชน์ ในมณฑลนี้ ตั้งแต่
 จัด การ เทศาภิบาล ผล ประโยชน์ แผ่นดิน ทั่ว
 ชื่น อีก เป็น อัน มาก ไม่ เสีย เปรียบ มณฑล อื่น ๆ
 ใน การ ที่ ได้จัด ทำ บำรุง ผล ประโยชน์
 แผ่นดิน ให้ มาก ชื่น

๑๐ มี การ อีก อย่าง หนึ่ง ซึ่ง อยู่ นอก หน้า ที่
 ของ ข้า พระพุทธเจ้า ที่ จะ กราบ บังคม ทูล ก็
 จริง แต่ เป็น การ ดี ซึ่ง มี เฉพาะ ใน มณฑลนี้
 แด เป็น การ ที่ พระยา ประสิทธิ ศักการ ได้ เป็น
 ผู้ จัด ให้ สำเร็จ ได้เอง จึง เห็น สัมควร ที่ จะ
 กราบ บังคม ทูล โดย ย่อ ไว้ใน ท้าย รายงาน
 นี้ คือ การ ทหาร ใน มณฑลนี้ ได้ ทำ บำรุง
 สัมโนครวัโดย ละเอียด แด ได้ จัด คน ที่ อายุ
 สัมควร เข้า มา รับ ราชการ เป็น ทหาร ผลดี
 เปลี่ยน กัน โดย วิธี ที่ มิ ให้ เป็น การ เตือด ร้อน
 เหลือ เกิน การ ที่ เลือ ก คัด จัด สรร ผู้คน เรียบ
 ร้อย ใคร ๆ ได้ เห็น พล ทหาร มณฑล นคร
 ราช สี่หุ้ม่า จำเป็น จะ ต้อง ออก ปาก ชม ถ้า หาก
 ว่า กรม ทหาร จัด การ บังคับ บัญชา ให้ เรียบ ร้อย
 ทหาร มณฑล นคร ราช สี่หุ้ม่า จะ เป็น กอง

ทหาร อย่าง ดี แห่ง หนึ่ง ข้า พระพุทธเจ้า เห็น
 ด้วยเกล้า ๆ ดังนี้
 ควร มีควร แล้ว แต่ จะ ทรง พระ กรุณา โปรดเกล้า ๆ
 ขอ เสดชะ
 ข้า พระพุทธเจ้า ดำรง ราชานภาพ
 เสดนามดี กระทรวง มหาด ไทย

ที่ ๒๔๓, ๓๘๘๗ ที่ ว่า การ มณฑล นครราช สี่หุ้ม่า
 วันที่ ๓๑ มกราคม รัตน โกสินทร ศก ๑๓๗
 ข้า พระพุทธเจ้า ข้า หลวง เทศาภิบาล ดำเนิน
 ราชการ มณฑล นครราช สี่หุ้ม่า บอ ก ปฏิบัติ มา
 ยี่ ทาน นาย เหว ขอ ได้นำ ชื่น กราบ ทูล พระเจ้า
 น้อง ยาเชอ กรมหมื่น ดำรง ราชานภาพ เสดนามดี
 กระทรวง มหาด ไทย ทราบ ว่า พระบาท

เมื่อ ข้า พระพุทธเจ้า มา ประชุม ราชการ ที่
 กรุง เทพ ๆ ทรง พระ กรุณา โปรดเกล้า ๆ ให้
 ข้า พระพุทธเจ้า รวบ รวบรวม สรรพ เหตุ การ
 มณฑล นครราช สี่หุ้ม่า ทำ เป็น รายงาน แด
 จำนวน ศก ๑๑๑ ถึง ต้น ศก ๑๑๒ ทูลเกล้า ๆ
 ถวาย นั้น พระเดช พระคุณ เป็น ต้นเกล้า ๆ
 หา ที่ สุด มิได้

ชั้น ต้น มี ตรา พระราช สี่หุ้ม่า ใหญ่ ที่ ๒๔, ๒๘๐
 ลง วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน รัตน โกสินทร ศก ๑๓๐
 ดำเนิน กระแด้ พระ บรมราช โอง การ ทรง พระ กรุณา
 โปรดเกล้า ๆ นำ ตั้ง ข้า พระพุทธเจ้า เมื่อ ยัง
 เป็น ที่ พระ ประสิทธิ ศักการ เป็น ข้า หลวง ที่ ๒
 พระ พิณ จ สารา เมื่อ ยัง เป็น ที่ หลวง วิจิตร วิทยา
 การ เป็น ข้า หลวง ที่ ๓ พระ ฤไทย เมื่อ ยัง
 เป็น ที่ พระ รัชชา เทพ ๓ พระ ฤทธิ พล ไชย
 เมื่อ ยัง เป็น ที่ หลวง ฤทธิ พล ไชย ๓ รวม ๒ นาย
 เป็น ข้า หลวง ผู้ ช่วย พระ รั้ง สรรค์ สารา กิจ (เดือน)
 เมื่อ ยัง เป็น มหาด เล็ก ๑ หลวง รั้ง สรรค์

คู่ชุกการ (กระจำง) เมื่อ ยัง เป็น พระพี่เลี้ยง
 ส้มเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิศณุโลก
 ประชา นารถ ๑ รวม ๒ นาย เป็น ผู้ช่วยราชการ
 ในกองพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยตาท
 พฤฒิชาติา ข้าหลวงใหญ่ ออกไป รักษา
 ราชการ เมือง นครราชสีมา เปลี่ยน พระเจ้า
 น้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิ ประสงค์ กลับ
 มาเฝ้าทอดของชุดีพระบาท ณ กรุง เทพ ฯ ข้าพระ
 พุทธเจ้า ได้รับ ราชการ จาก พระเจ้าน้องยาเธอ
 กรมหมื่นสรรพสิทธิ ประสงค์ วันที่ ๑ เมษายน
 รัตนโกสินทร ศก ๑๑๑ แล้ว ข้า พระพุทธเจ้า
 จัดเอาตำแหน่ง ซึ่ง กรมการ สร้าง รับ พระเจ้า
 น้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ซึ่ง ตั้ง
 อยู่เหนือ ศาสดา กวางเมือง นครราชสีมา นั้น เป็น
 ที่ว่า การ ข้าหลวง

เมือง นครราชสีมา เป็นเมืองใหญ่ มีเมือง
 ขึ้น ๓๓ เมือง เมืองฝาก ๕ เมือง แต่เวลานั้น
 ท่านพระยากำแพงสงคราม เมื่อ ยัง เป็น ที่ ปลัด
 หาได้ อยู่ไม่ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
 สรรพสิทธิ ประสงค์ ทรงจัด กรมการ ผู้ใหญ่
 เมืองใหญ่รักษาหน้าที่ ใน ตำแหน่ง เมือง, วัง,
 คลัง, นา, ผู้พิพากษาตุลาการ แต่ ด้าน กับ
 หัวเมือง ขึ้น แต่ เมืองฝาก ตำแหน่ง ผู้ว่า ราชการ
 เมือง ถ้าไม่มีตัวจัดเอา ปลัดยกรบัตรว่า
 ราชการบ้านเมืองแทนไว้ เป็น ระเบียบ ข้า พระ
 พุทธเจ้า หาได้ เปลี่ยน แปลง ไม่

ครั้น ต่อมาข้า พระพุทธเจ้า ได้รับ พระราช
 ทาน ดำรงตรา พระราชสิทธิ์ ใหญ่ที่ ๒, ๔๒ ลง วัน
 ที่ ๒๑ เมษายน รัตนโกสินทร ศก ๑๑๑ ทรง พระ
 กรุณาโปรดเกล้า ฯ ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรม
 หมื่นพิทยตาท พฤฒิชาติา ข้าหลวงใหญ่ ยัง
 ไม่ควรเสด็จ ขึ้น มา รักษา ราชการ เมือง นคร
 ราชสีมา โปรดเกล้า ฯ ให้ ข้า พระพุทธเจ้า

เป็น ข้าหลวงใหญ่ รักษา ราชการ เขต ดาว
 กวาง ต่อ ไป จึง ได้รับ พระ ราชทาน แก่ ไช
 เบลี่ยน แปลง ตาม แบบ ข้อ บังคับ ซึ่ง กระทรวง
 ตั้ง ไป บ้าง เพิ่ม เติม ขึ้น ตาม ควร แก่ ราชการ
 บ้าง นับ ว่า ราชการ เรียบร้อยดี

อยู่มา ได้รับ พระ ราชทาน ดำรงตรา พระราช
 สิทธิ์ ใหญ่ที่ ๑๕, ๔๕๘๗ ลง วันที่ ๑๓ มิถุนายน
 รัตนโกสินทร ศก ๑๑๒ ทรงพระ กรุณาโปรดเกล้า ฯ
 ให้พระเจ้าน้องยาเธอ " กรมหมื่นสรรพสิทธิ
 ประสงค์" เสด็จ ออกไป รักษา ราชการ เขต ดาว
 กวาง แทน ข้า พระพุทธเจ้า ทรง พระ กรุณา
 โปรดเกล้า ฯ ให้ ข้า พระพุทธเจ้า เป็นแม่ทัพไป
 ราชการ เมือง นครพนม ราชการ ฝ่าย โนน สงบ
 แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้ พระเจ้าน้อง ยาเธอ
 กรมหมื่นสรรพสิทธิ ประสงค์ เสด็จ ไปเป็น
 ข้าหลวงต่างพระองค์ ดำรง ราชการ มณฑล
 ตะวันออกเฉียงเหนือ ทรง พระ กรุณาโปรด
 เกล็ดำ ฯ ให้ข้า พระพุทธเจ้า คงรับรักษา
 ราชการ มณฑลนครราชสีมา อยู่ตามเดิม

เมื่อ ศก ๑๑๓ ทรง พระมหา กรุณาเลื่อน
 ข้า พระพุทธเจ้า ขึ้น เป็น ที่ พระยา ประสิทธิ
 ศักการ แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้ข้า พระพุทธเจ้า
 เป็น ข้าหลวงเทศาภิบาล ดำรง ราชการ
 มณฑล นครราชสีมา แต่ กระทรวงมหาด
 ไทยตั้ง ร่าง พระราช บัญญัติ ปกครอง ท้อง ที่
 เพื่อให้ ข้า พระพุทธเจ้า จัดตาม แบบแผน

๑ หมวด การ ตำแหน่ง ข้า พระพุทธเจ้า
 ข้าหลวงเทศาภิบาล เป็น ประธาน รับ ผิดชอบ
 ทั่วไป ขุนปริวัตรวรวิจิตร เป็น เลขานุการ
 พระพิณจ ดารา เป็น ข้าหลวง มหาด ไทย
 หลวงรังษฤชดี คู่ชุกการ เป็น ผู้ช่วย มหาด ไทย
 พระฤไทย เป็น ข้าหลวง คลัง พระฤทธิ พลไชย

เป็น ข้าหลวงโยธา แด่จัดให้ พระพิณิจสารวา
แทน ข้าหลวงยุติธรรม ท่าน พระยากำแพง
สงคราม เป็นผู้สำเร็จราชการ เมือง นครราชสีมา
ดีห์มา พระรังสรรค์สารกิจ เป็นผู้ว่าราชการ
เมือง นางรอง นาย ร้อยโทโตะ แทน ผู้ว่า
ราชการ เมือง ไชยภูมิ พระภักดีนุชิตแต่ยัง
เป็นที่ พระพิไชย บรพจน พระเมือง เป็น ข้า
หลวง รักษา ราชการ เมือง เพ็ชรบูรณ์ ครั้น
ศก ๑๑๕ ข้า พระพุทธเจ้าจัด ให้ ว่าที่ นาย
ร้อยโทริน ไป รักษา ราชการ เมือง เพ็ชร
บูรณ์ โปรดเกล้า ฯ ให้ ชุน วิชิตชลหาร เป็น
ข้าหลวง ผู้ช่วย ๓ นาย ครั้น ปลาย ศก ๑๑๕
พระพิณิจสารวา กذب มา เม้า ทูลของ รุดี
พระบาท ณ กรุง เทพ ฯ ครั้น ศก ๑๑๖ ข้า พระ
พุทธเจ้า จัด ให้ หลวง รังสฤษดิ์ ศุภการ เป็น
ข้าหลวง มหาด ไทย แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้
หลวงโกษากร วิจารณ เป็น ข้าหลวง คลัง ให้
พระหฤไทย เป็นผู้ว่าราชการ เมือง ไชยภูมิ
แต่จัดตั้ง อำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน ปกครอง
ไพร่บ้าน พลเมือง ตาม พระราช บัญญัติ ปก
ครอง ท้อง ที่ ได้เห็น ผล ของ ราชการ ทุก ตำแหน่ง
นำที่ เจริญ ขึ้น เป็น ลำดับ

๒ หมวดการ ดัมนิครวี ได้รับ พระราชทาน
มีคำสั่งให้ ผู้ใหญ่ บ้าน ดำรวจ ทำ ภาษี
ตำบล หมู่บ้าน จำนวน คน ชาย หญิง แด อาวุธ
เกวียน สัตว์พาหุระ ยื่น ต่อ อำเภอ ฯ นำ ยื่น ต่อ
ผู้ว่าราชการ ฯ ยื่น ยอด ภาษี ต่อ ข้าหลวง
มหาด ไทย แล้ว กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน คอย แก้ ไข
ภาษี คน เกิด, ตาย, ไป, มา, ต่าง แขวง
แต่ สัตว์พาหุระ เพิ่ม ตกคง มี ตัว ยื่น เมื่อ ต้น
ปีได้มอ ทุก ปี จำนวน คน ตาม ภาษี ศก ๑๑๒
ชาย ๑๐๙๐๔๓ หญิง ๑๒๑๒๐๘ รวม ๒๓๐๒๕๑

ศก ๑๑๕ ชาย ๑๔๗๔๐๘ หญิง ๑๕๗๘๘๕
รวม ๓๐๕๓๙๓ มีจำนวน คน แด สัตว์ แจ่ง อยู่ใน
รายงาน นั้น แล้ว

๓ หมวด การ คดี เมื่อ ข้า พระพุทธเจ้าแรก
รับ ราชการ ความ ค้าง พิจารณา รวม ๑๗๓ เรื่อง
แต่ความ เกิด ขึ้น ใหม่ รวม ๖ ปี ๒๒๔๖ เรื่อง ถ้า
จะคิดแยก ออก เป็น ปี ปีหนึ่ง ไม่ต่ำกว่า
๓๐๐ เรื่อง ข้า พระพุทธเจ้า ได้ จัด ให้ มี พนักงาน
ตรวจ ครา เร่ง รัด ตัก เคื้อน ผู้พิพากษา ตุลาการ
พิจารณา คัดสิน แล้ว ไป คง ความ ค้าง พิจารณา

ศก ๑๑๖ รวม ทั้ง แห่ง อาญา ๑๖๖ เรื่อง
ส่วน โจร ผู้ร้าย ที่ เกิด ขึ้น นั้น ใน มณฑล นคร
ราชสีมา เป็น บ้าน เมือง อุดม ด้วย สัตว์
พาหุระ คือ ช้าง ม้า โค กระบือ คน ต่าง
มณฑล ได้ ญาใส่ร้าย กำลัง สัตว์พาหุระ ใน
มณฑล นครราชสีมา เป็น พัน ผู้ที่ ออก ไป
ซื้อ หาม น้อย พวก ที่ จะ เป็น คน ลุ่มจริต เพราะ
ชั้น คั้น ที่ ออก ไป ซื้อ ชื่อว่า เที้ยว หา สัตว์
พาหุระ ถ้า เห็น ท่วง ที่ ที่ จะ ไม่ ต้อง ซื้อ หา
ก็ พา กัน ได้ ต้อน เอา ผูก สัตว์ ลัด โคน บ่า ไป โดย
มาก เหตุ ที่ เจ้า ของ สัตว์ ปลดปล่อย สัตว์ ออก ให้
กิน หญ้า ไม่ ใคร จะ นำ พา ดู แด จึง นับ ว่า โจร
ผู้ร้าย ไม่ ใคร ส่ง เบียบ ร้อย

๔ หมวด การ ที่ ดิน ขึ้น ต้น ชาว เมือง นคร
ราชสีมา โก่น สร้าง ทำ ไร่ นา เรียก สดุน
แต่ พอ รับ พระราชทาน หา ได้ ซื้อ ขาย พืชนี้
ผล แก่ กัน ไม่ ที่ ดิน ว่าง เปล่า อยู่ มาก ต่อ มา
คน กรุง เทพ ฯ ออก ไป อยู่ บ้าง แด คน ต่าง
มณฑล ไป รับ จำ ทำ ทาง รถ ไฟ พืชนี้ ผล ไม่
ต่าง ๆ มี ค่า ขึ้น ชาว เมือง ได้ พา กัน โก่น
สร้าง ที่ ดิน ทำ ไร่ นา แด สดุน เพิ่ม เคิม ขึ้น นับ
ว่า เจริญ มาก

๕ หมวดการ ค้าขาย ราษฎร ทำ ซื่อ ขาย
กัน ใน พื้น บ้าน เมือง คือ ทอผ้าไหม ผ้าด้าย
ทอเสื่อ ลวด เสื่อ หวาย เฝ้านุ่น หุงเกลือ ทำนา
ทำไร่ ผัก พริกเทศ พริกเมตต์เล็ก หอม
กระเทียม ถั่วฝักยาว บั๊น หม้อ โอ่ง ถ่าง หาบตา
ทำได้ ทำเกวียน ตัดไม้ ส่วน ของ ป่า ที่ ขายเป็น
มากกรุงเทพฯ คือ เขา หนึ่ง คือ สัตว์ต่าง ๆ
นอแรด งาช้าง ช้าง กายาน มุดค่างคาว ครั้ง
ผลเร็ว ใหม แต่ที่รับ ของ กรุงเทพฯ มาขาย
คือ ผ้าต่าง ๆ เครื่องทองเหลือง ทองขาว
เหล็กแท่ง ของใช้ ของรับประทาน สัตว์ค้ำ
เหล่านี้ ดูเห็น มีสิ่ง ของเจริญขึ้น ทุกปี

๖ หมวดการ ผลประโยชน์ รัฐบาลได้รับ
เงิน ด้วยภาษี อากกร เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๒ เงิน ภาษี
อากกรเงิน ๘๖๒๕๔ บาท เงิน ด้วย ค่า
ธรรมเนียม ต่าง ๆ เงิน ๔๖๓๓๘ บาท รวม
เงิน ๑๓๒๖๕๘๓ บาท เงิน ภาษี อากกร เงิน ด้วย
ค่าธรรมเนียม ต่าง ๆ ทั่วขึ้น ทุกปี จนถึง
ค.ศ. ๑๙๑๖ ได้รับเงิน ภาษี อากกร เงิน ด้วย
ค่าธรรมเนียม ต่าง ๆ รวมเงิน ๒๗๕๐๘๖๒ บาท

๗ หมวดการ ศึกษา เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๑ ข้า
พระพุทธเจ้า ได้รับ พระ ราชทาน จัด ตั้ง โรงเรียน
ขึ้นที่ วัดกลาง เมือง นครราชสีมา วันแรกเปิด
มี นักเรียน ๒๐ คน ครั้น ต่อ มา ชาว เมือง ได้นำ
บุตรหลาน มาฝาก ให้เล่าเรียน ทั่วไป มาก ขึ้น
ได้รับ พระ ราชทาน ตั้ง โรงเรียน เพิ่ม ขึ้น อีก

๔ ตำบล แต่นักเรียนเพิ่มมากขึ้นทุกปี ที่โรงเรียน
วัดกลางปี ๑ ไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ คน แต่โรงเรียน
เหล่านั้น โรงเรียนปี ๑ ไม่ต่ำกว่า ๓๐ คน
แต่เด็กนักเรียน ที่กล่าวนี้ ถ้าสิ้น ปี ข้า พระ
พุทธเจ้า ได้ พร้อมด้วย ข้าหลวง สอบ ได้ คุณ
วุฒิ ยก ให้เป็น ชั้น ๆ แล้วแจกรางวัล ให้ตาม
สมควร บิดา มารดาและผู้ นำ เด็ก ฝาก เห็น เด็ก

นั้นเล่าเรียน เขียน อ่าน ได้บ้าง ก็ชัก ถอน ออก
จากโรงเรียน ไป ประกอบ การ ทำมาหากิน
โดยมาก หาได้ ให้เล่าเรียนเอาประโยชน์ไม่

๘ หมวดการ ตำลัณา วัดวาอารามที่ว่าง
มีผู้จัดทำบำรุงอยู่เสมอ พระสงฆ์ที่รู้พระ
ปริยัติธรรมหาใครจะส่งสอนศิษย์ไม่ได้
แต่พากันเล่าบ่น หนังสือ ลวด มนต์พอรู้บ้าง ครั้น
ค.ศ. ๑๙๑๖ ข้าหลวง ผู้ว่าราชการ กรมการ
ได้เรียกราย ออกเงินจ้าง ขุน อนุสาสน์วินิจ เป็น
ครูสอน บัดนี้ ได้เห็น พระสงฆ์ สามเณร รู้ พระ
ปริยัติ ธรรม ขึ้น บ้าง แล้ว ถ้าทรง พระ กรุณา
โปรดเกล้า ฯ พระ ราชทาน อาจารย์ออกไป
สำหรับ ส่งสอน พระสงฆ์ สามเณร หลายน คน
แล้วเห็น ด้วยเกล้า ฯ ว่า ตำลัณาภาษามคร ที่
มณฑล นครราชสีมา นับว่า จะเจริญ ขึ้น โดย
เร็ว แต่ตำลัณาอื่นหาไม่มี

๙ หมวดการ กุศล ข้า พระพุทธเจ้า ข้าหลวง
ผู้ว่าราชการ กรมการ แด ราษฎร ได้ ออก พุน
ทรัพย์ซ่อมสร้าง โบสถ์ วิหาร การเบรียญ
กุฎี ศาลา ซุกสระ เป็นต้นว่าที่วัดกลางได้
ปฏิสังขรณ์อุโบสถหนึ่ง วิหารหนึ่ง กุฎี ๑๑ หลัง
นับว่าเจริญกว่าแต่ก่อนหลายส่วน

๑๐ หมวดการโยธา ได้ตัดถนนในกำแพง
เมือง แดนอกเมืองรวม ๑๑ สาย ซุกครอบ
เมือง ซุกทางน้ำเดินเข้าเมือง ทำที่พักข้าหลวง
เทศาภิบาล เรือนข้าหลวงต่างกระทรวง
แเดผู้ช่วย เรือนนายร้อย แเดโรงทหาร
รวม ๔๕ หลัง เรือนที่กล่าวนี้ จะนับว่าดี
ทีเดียวไม่ได้ เพราะฝีมือช่างที่ทำนั้น ทำไป
ตามพื้นบ้านเมือง ทั้งเครื่องที่ประกอบทำนั้น
เป็นการหายากที่จะซื้อหา ความด้อย
แจ้ง อยู่ในรายงาน ซึ่งข้า พระ พุทธเจ้า เรียบ

เรียง ทดเกล้า ฯ ถวาย คิดต่อ มา กับ ไบ
บอกน แล้ว

ควรมิควรรแล้ว แต่จะ โปรดเกล้า ฯ

ข้า พระ พุทธเจ้า

ประสิทธิ ศักการ

หมวดที่ ๑ ว่าด้วย ตำแหน่ง ราชการ

๑ เมือง นครราชสีมา เป็น เมือง เอกเขตร
แขวง กว้างขวาง มีอำเภอ ๕ ตำบล มีด่าน
๑๕ ตำบล เมืองชั้น ๓๓ เมือง เมืองฝัก ๕ เมือง
แต่เวลานั้น ท่าน พระยา กำแหง สังคราม เป็น ที่
ปลัดหาได้ อยู่ไม่ ไป รัง ราชการ อยู่เมือง
หนองคาย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
สรวพลี ประสงค์ ได้ ทรง จัด ตั้ง ตำแหน่ง ไว้
คือ พระภักดี สวรรณี ว่าที่ มหาด ไทย เป็น
ผู้บังคับ การ หัวเมือง ชั้น ทัว ไป พระบรมราช
บรรหาร ผู้ช่วย เมื่อ ยัง เป็น ที่ พระมหาด ไทย
ว่าที่ พระพิไชย สังคราม พระพล เป็น ผู้บังคับ
การ ด้าน พระพิทักษ์ รักษาเขตร เป็น ผู้บังคับ
การ อำเภอกำเนิน กับว่า การ ดีดี ด้วย พระ
ภักดี นุชิต ผู้ช่วย เมื่อ ยัง เป็น ที่ พระพิไชย
บรรพจน พระเมือง ว่า การ กรมเมือง พระทิพ
ดาดดี พระนาว่า การ กรม นา พระศรี สิทธิ
สังคราม ผู้ช่วย พระ อธิ สัมบัติ พระคลัง
พระเพชร สุภาแพ่ง หลวงศรี พลรัตน ดำรง
เป็น ผู้พิพากษา ความ แต่ กรมการ ซึ่ง มีน้ำ ที่
ทำการ ได้ ก่อตัว แล้ว ข้าง บน นั้น เป็น ผู้พิพาก
ษา ความ ด้วย ทุก นาย การ รับ ฟ้อง แด ไบ
บอก หัวเมือง พันมะโนราช พัน มะโนฤทธิ
พัน จิตร พัน จำนง เป็น นาย เหว ผัดดี เปลี่ยน
กันเข้า เหว ประจำ การ คนละ ๑ วัน กับ บรรดา
พระ หลวง ชน หมื่น กรมการ นอก จาก ที่ ก่อตัว
แล้ว เป็น ผู้ช่วย ราชการ ตาม ตำแหน่ง ทุก ๆ

หน้าที่นี้ ข้า พระ พุทธเจ้า ให้ คง ชูตาม เดิม
แต่หน้าที่ ผด ประโยชน์ แผ่นดิน นั้น รวม อยู่ ใน
กอง ข้า หลวง เปน ผู้เก็บ แด รักษา
ตำแหน่ง ผู้ว่า ราชการ เมือง ชั้น
๑ แด เมือง ฝัก

๒ เมือง พิมาย พระ ภักดี ศรี ชนิช เดมา
เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ๑ เมือง บัก ของไชย
พระวงษา อรรคราช เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ๑
เมือง นครจันทิก พระนคร ภักดี ศรี ชนิช เดมา
เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ๑ เมือง นางรอง พระ
ภักดี ศรี ณรงค์ นรินทร เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง
แต่เวลานั้น ต้อง คดี อยู่ ใน เมือง นครราชสีมา
หลวง ยกรบัตร ว่า ราชการ แทน ๑ เมือง บุรี รา
พระนคร ภักดี ศรี นักรว นุรักษ์ เป็นผู้ว่า ราช
การ เมือง ๑ เมือง ประโคนไชย พระภักดี ศรี
สุริยเดช เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ถึง แก่ กรม
หลวง ยกรบัตร ว่า ราชการ แทน ๑ เมือง พุไทย
สง พระเสนา สังคราม เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง
ถึง แก่ กรม หลวงราช บุตร ว่า ราชการ แทน ๑
เมือง รัตนบุรี พระศรี นคร ไชย เป็นผู้ว่า
ราชการ เมือง แต่ มา คั่ง คดี อยู่ ใน เมือง นคร
ราชสีมา หลวง ยกรบัตร ว่า ราชการ แทน ๑
เมือง ไชยภูมิ พระภักดี ชุมพล เป็นผู้ว่า ราชการ
เมือง ๑ เมือง จตุรัส พระ นรินทร สังคราม
เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ๑ เมือง บำเหน็จณรงค์
พระฤทธิ ภาไชย เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ถึง แก่
กรม หลวง มหานพคุณ นาย กอง ล่วยทอง
ว่า ราชการ แทน ๑ เมือง ภูเขียว พระไกร ดิงห
นาท เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ๑ เมือง เกษตร
สัมบูรณ์ พระเสนาภิรมย์ เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ๑
เมือง ฝัก คือ เมือง เพ็ชรบูรณ์ พระยาเพ็ชรรัตน์
เป็นผู้ดำริ้จ ราชการ เมือง ๑ เมือง วิเชียร บุรี
พระยา ประเสริฐ สังคราม เป็นผู้ดำริ้จ ราชการ

เมือง ๑ กับเมือง ขึ้น เมือง วิเชียรบุรี คือ เมือง
 บัวชุม พระ นคร ไชยคีรี เป็น ผู้ว่าราชการ
 เมือง แต่เวลานั้น มา ต้อง คดี อยู่ที่ เมือง นคร
 ราชดีห์มา หลวง ยกรบัตร ว่า ราชการ แทน ๑
 เมือง ไชยบาดาด พระ นรินทร ภักดี เป็น ผู้ว่า
 ราชการ เมือง แต่ เวลา นั้น มา ต้อง คดี อยู่ที่
 เมือง นคร ราชดีห์มา หลวง ศรี บรพจน์ กรมการ
 เมือง เพ็ชรบูรณ์ ว่า ราชการ แทน ๑ เมือง
 กำพราน หลวง ประจันต บูรณ์ ราช ภักดี ศรี
 ชันธสีมา ผู้ว่า ราชการ เมือง เวลา นั้น ห้าม
 ตัว ไม่ ยก เมือง กำพราน ฝาก เมือง ไชยบาดาด
 หัวเมือง ซึ่ง กล่าว แล้ว นี้ มี ปลัด ยกรบัตร กรม
 การ ร้อง รับ ราชการ ตาม ตำแหน่ง

เปลี่ยน แด รับตำแหน่ง ข้า หลวง

๓ ครั้น ต่อ มา ข้า พระ พุทธเจ้า ได้ รับ พระ
 ราชทาน ทรา พระราช สี่หี่ใหญ่ ที่ ๒, ๔๒ ดง
 วันที่ ๒๓ เมษายน วันโกสินทร ศก ๑๓๑ ดำเนิน
 กระแด้ พระบรมราชโองการ โปรดเกล้า ฯ ว่า
 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น พิทยธาดา พฤฒิชาดา
 ข้า หลวง ใหญ่ ยี่ ไม่ควร เสด็จ ไป เมือง นคร
 ราชดีห์มา ทรง พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
 ให้ ข้า พระพุทธเจ้า เป็น ข้า หลวง ที่ ๑ พระ พินิจ
 ดารา เมื่อ ยัง เป็น ที่ หลวง วิจิตร วิทยา การ
 เดือน ขึ้น เป็น ข้า หลวง ที่ ๒ พระ ฤไทยเมื่อ
 ยัง เป็น ที่ พระรักษา เทพ ข้า หลวง ผู้ช่วย
 เดือน ขึ้น เป็น ข้า หลวง ที่ ๓ พระ ฤทธิ พลไชย
 เมื่อ ยัง เป็น ที่ หลวง ฤทธิ พลไชย คง เป็น ข้า
 หลวง ผู้ช่วย รักษา ราชการ เมือง นครราช
 ดีห์มา ครั้น ศก ๑๑๒ โปรดเกล้า ฯ
 ให้ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น สรรพสิทธิ
 ประสงค์ ออก ไป เป็น ข้า หลวง ใหญ่ เมือง นคร
 ราชดีห์มา แทน ข้า พระพุทธเจ้า แล้ว ทรง พระ
 กรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ ข้า พระพุทธเจ้า เป็น

แม่ทัพคุม กอง ทหาร ไป ราชการ เมือง นคร
 พนม แต่ หา ได้ ไป ไม่ เพราะ ราชการ ฝ่าย โนน
 ดงบ แล้ว มี ตรา พระราช สี่หี่ใหญ่ ที่ ๒๐, ๑๑๘๑๒
 ลง วันที่ ๑๓ ตุลาคม วันโกสินทร ศก ๑๑๒ ดำเนิน
 กระแด้ พระบรมราชโองการ โปรดเกล้า ฯ ให้ พระเจ้า
 น้องยาเธอ กรมหมื่น สรรพสิทธิ ประสงค์ ไป
 เป็น ข้า หลวง ต่าง พระองค์ ดำริ ราชการ มณฑล
 ทวัน ออก เตียงเหนือ แล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้ ข้า
 พระพุทธเจ้า รับ ตำแหน่ง ข้า หลวง ใหญ่ รักษา
 ราชการ เมือง นครราชดีห์มา ต่อ ไป ตาม เดิม
 ส่วน ราชการ ซึ่ง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
 สรรพสิทธิ ประสงค์ ทรง จัด ไว้ ราชการ อย่าง
 ไต ที่ คิด จัด ควร แก่ ไชยเปลี่ยนเพิ่ม เดิม ให้
 เป็น แบบ แผน เรียบ ร้อย ขึ้น ตาม ลำดับ ข้า พระ
 พุทธเจ้า ได้ รับ พระราชทาน ปลุกษา พร้อม
 ด้วย ข้า หลวง รอง จัด ไป ตาม ที่ ควร บ้าง
 บางอย่าง คือ เป็น ต้น ว่า เมือง ไต ที่ ผู้ว่า
 ราชการ เมือง กรมการ ไต เด ไม่ใคร่ ได้ ราชการ
 แด แกร ร้าว ไม่ สามี คดี กัน หรือ โจร ผู้ร้าย
 เกิด ชุก ชุม ขึ้น ข้า พระพุทธเจ้า ได้ จัด ให้
 ข้า หลวง ผู้ช่วย แด นาย ทหาร ออก ไป เป็น
 ข้า หลวง กำกับ เมือง ผลัด เปลี่ยน กัน อยู่ เสมอ
 ได้ เห็น ผล ของ ราชการ ประคิ เรียบ ร้อย เจริญ ขึ้น

ตำแหน่ง ราชการ มณฑล

๔ ศก ๑๑๓ ทรง พระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ
 เดือน ข้า พระพุทธเจ้า ขึ้น เป็น ที่ พระยา ประดิษฐ์
 ศักการ ตั้ง ข้า พระพุทธเจ้า เป็น ข้า หลวง เทศา
 ภิบาล ดำริ ราชการ มณฑล นคร ราชดีห์มา
 ให้ รวม เอา เขต แขวง เมือง นคร ราชดีห์มา แด
 เมือง ขึ้น เข้า เป็น มณฑล ๑ แล้ว พระ ราชทาน
 ร่าง พระราชบัญญัติ ปกครอง ท้อง ที่ ให้ ข้า พระ
 พุทธเจ้า จัด ไป ตาม แบบ อย่าง เพื่อ บำรุง บ้าน
 เมือง นั้น โดย พระ กระแด้ ซึ่ง โปรดเกล้า ฯ ทั้ง นี้

พระเดช พระคุณ เปน ต้นเกล้า ๆ หาที่ สุก มีได้
ข้า พระพุทธเจ้า ได้ รับ พระ กระเสได้เกล้า ๆ
จัด ตำแหน่ง พนักงาน คือ

ข้า หลวง เทศาภิบาล

บังคับ บัญชา การ ข้า พระพุทธเจ้า รับ ผิด
ชอบ ทัว ไป ทั้ง มณฑล

เดชา นุการ

ได้ จัด ให้ ขุน ปรีศวร วรวิจิตร ดำ
ฝรั่ง เคส เปน เจ้าน้ำ ที่ รับ สั่ง และได้ ตอบ
สรรพ จดหมาย ทั้ง ปวง

มหาดไทย

ได้ จัด ให้ พระ พิณจ สารา เปน เจ้าน้ำ ที่ รับ
รายงาน คือ สรรพ หาง ว่าว และ ระเบียบ ต่าง ๆ

คลัง

ได้ จัด ให้ พระ หลไทย เปน เจ้าน้ำ ที่ เก็บ
ผล ประโยชน์ แผ่นดิน และ รักษา เงิน

ยุติธรรม

เปน น้ำ ที่ ผู้ พิพากษา คัดสิน คดี ความ แต่
เวลานั้น หา มี ตัว ไม่ ได้ จัด ให้ พระ พิณจ สารา
ข้า หลวง มหาด ไทย เข้า เปน เจ้าน้ำ ที่ รับ ผิด
ชอบ ใน ตำแหน่ง ยุติธรรม ด้วย

โยธา

ได้ จัด ให้ พระ ฤทธิพลไชย เมื่อ ยัง รับ
ตำแหน่ง หลวง เปน เจ้าน้ำ ที่ ทำการ ก่อ สร้าง
ถาวร วัตถุ ทั้ง ปวง

สืบ เหตุ การ ได้ จัด กรรมการ เปลี่ยน ผลัด
กัน ตรวจ การ ทัว ไป

น้ำ ที่ ทั้ง ปวง นี้ ได้ มี คำสั่ง ตั้ง ชื่อ บังคับ
ให้ ทำการ ตาม ตำแหน่ง มี สุ่มด บัญชี ดัง ชื่อ
ทำการ แต่ ๔ โมง เข้า กลับ เวลา บ่าย ๔, ๕ โมง
บ้าง หยุด วัน พระ วัน นักษัตรทุกฤกษ์ แต่ การ พระ
ราช พิธี แต่ การ ที่ ให้ หยุด ทำการ นี้ ถ้า มี
การ ถูก เงิน หรือ เปน บุกราว รับ หนังสือ เมล ก็

หยุด ไม่ได้ ต้อง ให้ รับ ทำมิให้ ราชการ คงค้าง
เสมอ ๆ ไป นับ ว่า ราชการ มณฑล มีความ
เจริญ ขึ้น เปน ลำดับ มี ได้ เลื่อม ทราม

แบ่ง เมือง เปน บริเวณ

๕ บรรดา หัวเมือง ขึ้น แด เมือง ฝาก เมือง
นคร ราชดีห์มา ข้า พระพุทธเจ้า เห็น ด้วยเกล้า ๆ
ว่า เมือง ขึ้น แด เมือง ฝาก ซึ่ง ตั้ง อยู่ รอบ เมือง
นคร ราชดีห์มา มี อาณา เขต ทิศเหนือ ติด ต่อ
กับ เขตแดน มณฑล ฝ่ายเหนือ ทิศ ตะวัน ออก
แต่ ทิศ ตะวัน ออก เฉียงเหนือ ติด ต่อ เขตแดน
มณฑล ตะวัน ออก เฉียงเหนือ ทิศ ได้ เฉียง ตะวัน
ออก เขตแดน ติด ต่อ มณฑล ตะวัน ออก ทิศ ได้
เฉียง ตะวัน ตก ติด ต่อ มณฑล ปาจิณ ทิศ ได้ เขต
แดน ติด ต่อ มณฑล กรุงเก่า ทิศเหนือ เฉียง
ตะวัน ตก คือ หัวเมือง ฝาก เขตแดน ติด ต่อ
มณฑล พิศณุโลก มณฑล กรุงเก่า หน ทาง
เดิน ไป มา เมือง เหล่านี้ อย่างไกล ระยะทาง ๑ วัน
อย่างไกล ระยะทาง ๑๒ วัน ถ้า มี ราชการ ประจวบ
ทัน ตอน ขึ้น แล้ว เกรง ด้วยเกล้า ๆ ว่า จะ ไม่
ทัน ท่วง ที่ ใน ราชการ ข้า พระพุทธเจ้า จึง ได้ จัด
แบ่ง บัน หัวเมือง เปน บริเวณ ๔ บริเวณ คือ

๑ เมือง นคร ราชดีห์มา ๑ เมือง พิมาย ๑
เมือง บัก ชงไชย ๑ เมือง นคร จันทัก ๑ รวม ๔
เมือง เรียกว่า บริเวณ นคร ราชดีห์มา เขตแดน
คือ มณฑล กรุงเก่า มณฑล ปาจิณ พระยา
กำแหง สงคราม เปน ข้า หลวง ดำเร็จ ราชการ
บริเวณ ตั้ง ที่ ว่า การ ณ ศาลากลาง เมือง นคร
ราชดีห์มา

๒ เมือง พุไทย สง ๑ เมือง นาง รong ๑
เมือง มูร์ว้า ๑ เมือง ประโคนไชย ๑ เมือง
รัตนบุรี ๑ รวม ๕ เมือง เรียกว่า บริเวณ นาง
รอง เขตแดน คือ มณฑล ตะวัน ออก เฉียงเหนือ
มณฑล ฝ่ายเหนือ มณฑล ตะวัน ออก จัด ให้

พระรังสรรค์ ด้วงกิจ เมื่อยังเป็นที่หลวงรังสรรค์ ด้วงกิจ เป็นข้าหลวงว่าราชการบริเวณนางรอง ตั้งที่ว่าการอยู่เมืองบุรีรัมย์

๓ เมืองไชยภูมิ ๑ เมืองจักรีดี ๑ เมืองบ้านแจ้งณรงค์ ๑ เมืองภูเขียว ๑ เมืองเกษตรสมบูรณ์ ๑ รวม ๕ เมือง เรียกว่า บริเวณไชยภูมิ เขตแขวงต่อมณฑลฝ่ายเหนือ จัดให้นายร้อยโทโต๊ะรักษาราชการ แทนข้าหลวงว่าราชการบริเวณ ตั้งที่ว่าการที่เมืองไชยภูมิ

๔ เมืองเพชรบูรณ์ ๑ เมืองวิเชียรบุรี ๑ เมืองบัวชุม ๑ เมืองไชยบาดาล ๑ เมืองกำแพง ๑ รวม ๕ เมือง เรียกว่า บริเวณเพชรบูรณ์ แต่เวลานั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้จัดให้พระภักดีนุชิต แต่ยังเป็นพระพิไชยบรรพจน์พระเมือง ต่อมาให้ นายร้อยโทรินรักษาราชการแทน ข้าหลวงบริเวณ ตั้งที่ว่าการที่เมืองเพชรบูรณ์ รวมบริเวณทั้ง ๔ นี้ ผู้ว่าราชการเมืองกรมการ เมืองชั้นของบริเวณใดให้อยู่ในบังคับบัญชา ข้าหลวงว่าราชการบริเวณนั้น ส่วนข้าหลวงว่าราชการบริเวณฝั่งคำสั่ง ขั บังคับของข้าหลวงเทศาภิบาล นับเป็นต้นแต่แรกจัดการใน คศ ๑๑๓ มาจนถึง คศ ๑๑๖ ข้าพระพุทธเจ้าได้มีคำสั่งจัดเปลี่ยนหัวเมืองชั้นทั้ง ๔ บริเวณ เป็นอำเภอตามพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ รัตนโกสินทร คศ ๑๑๖ การซึ่ง พัง บังคับ บัญชา ยังคงอยู่ตามเดิม มิได้ให้ก้าว ก้าว ไชว้ เขว่ กัน ตลอดมาจนบัดนี้

นำที่พนักงานทำการ บริเวณ

๖ ใน คศ ๑๑๓ ข้าพระพุทธเจ้ามีคำสั่งถึงข้าหลวงว่าราชการ บริเวณ ทั้ง ๔ จัดตั้งตำแหน่งพนักงาน มีหน้าที่ทำการฝ่ายบริเวณ คือ

ปลัด

เป็น ผู้ช่วยบังคับบัญชา รอง ข้าหลวงผู้ว่าราชการ ทั้งเป็นผู้แทนในคราวข้าหลวงว่าราชการป่วยเจ็บ หรือไปราชการ

เสมียนตรา

เป็นผู้สำหรับโต้ตอบ และเก็บรวบรวมสรรพหนังสือ เข้าเป็นเรื่อง

มหาดไทย

เป็นผู้บังคับแขวงกำนันผู้ใหญ่บ้าน ถือใบอนุญาตสัมโนครวั พลเมือง ลัดคว พานะ และ ดับจับโจรผู้ร้าย

คลัง

เป็นผู้เก็บ และรักษาผลประโยชน์แผ่นดินโยธา

เป็นผู้ทำการก่อสร้างถาวรวัตถุทั้งปวง

กรมการ

เป็นผู้ตรวจตราบำรุงพระศาสนา แต่ถือใบอนุญาตวัด พระสงฆ์

ยุติธรรม

เป็นผู้พิพากษาคัดสินคดีความ มีพนักงานรับฟ้องและคำร้อง

ผู้คุม

เป็นผู้ควบคุมพิทักษ์รักษา นักโทษ และจัดการที่เป็นประโยชน์แผ่นดินให้นักโทษทำ

ส่วนหัวเมืองชั้นบริเวณที่ได้ ให้จัดตั้งตำแหน่งทำการตามแบบอย่างของบริเวณ ตั้งอัตราเงินเดือนให้พอสมควร

เปลี่ยนตำแหน่งพนักงาน บริเวณ

๗ ครั้น คศ ๑๑๖ ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้จัดตามข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมืองฝ่ายบริเวณ คือ

๑ ข้าหลวงว่าราชการ บริเวณ เป็นผู้บังคับ แต่รับผิดชอบในราชการเมือง อันเป็น

ฝ่าย ข้าราชการ ทัวไป มีตำแหน่ง จำเมือง เปน เลขา
นุกรการ สำหรับ เมือง และตำแหน่ง ตำรวจ เปน
เลขา นุกรการ สำหรับ ตำว และเปน ผู้ช่วย ขระ ใน
ผู้ว่า ราชการ เมือง ตั้ง ที่ ว่า การ อยู่ตาม เดิม

๒ ปลัด เปน ผู้บังคับ การ มหาต ไทย หัวเมือง
และเปน ผู้แทน ตัวผู้ว่า ราชการ เมือง มี
ตำแหน่ง สี่สิบสี่ เปน ผู้ช่วย

๓ ยกระบัตร เปน ผู้ถือ พระ อัยการ
ตรวจ ตรวจ ใน การ คดี ทัวไป มี ตำแหน่ง แป้ง
เปน ผู้ช่วย

๔ ผู้ช่วย ราชการ เปน ผู้จัด การ เก็บผล
ประโยชน์ แผ่นดิน มีตำแหน่ง ศุภมาตรา เปน ผู้ช่วย

๕ นาย พจามรงค์ เปน ผู้รักษา ตรวจ คุม
ขัง นักโทษ และ จัดการ ผูก หัด ให้ นักโทษ ทำ
การ สิ่ง เปน ประโยชน์ แผ่นดิน คือ รับจ้าง
เลี้ยงไม้ จัก ลาน ด้รวพ เครื่อง ไร่ ขาย บัน
กระเบื้อง บัน อัฐ ขาย แต่ จำนวน นักโทษ ที่ ตรวจ
บริเวณ นคร ราช สี่ห้มา ใน คก ๑๑๕ มี นัก
โทษ ๔๗๘ คน ข้า พระ พุทธเจ้า ได้ ตรวจ แด เร่ง
วัด ศาล คัดสิน ปลดปล่อย พระเจ้า น้อย ยาเธอ กรม
หมื่น ดำรง ราชานุภาพ เด่นา บดี กระทรง มหาต
ไทย เด็จ ออกไป ตรวจ ปลดปล่อย คง นักโทษ
คก ๑๑๕ มี อยู่ใน ระหว่าง โทษ แด พิจารณา
๔๕๘ คน ครั้น คก ๑๑๖ นักโทษ เพิ่ม ขึ้น
อีก ๓๔๗ คน รวม เปน ๘๐๕ คน พิจารณา
ตัดสิน ปลดปล่อย ๓๘๐ คน ยัง คง จำ อยู่ใน
คก ๑๑๖ นักโทษ ๔๒๕ คน ส่วน การ ที่ คุม
ขัง นักโทษ นั้น ข้า พระ พุทธเจ้า ได้ จัด การ ตาม
ข้อ บังคับ ตรวจ ซึ่ง มี ตรา พระ ราช สี่ ห้ ตั้ง ออก
ไป นั้น แล้ว บางข้อ

จัดการ อำเภอ

๑ ฝ่าย อำเภอ ที่ ขึ้น บริเวณ นั้น เมื่อ
คก ๑๑๖ ได้ รับ พระ ราชทาน เล็ก ด้รว ผู้ว่า

ราชการ เมือง กรมการ ที่ ทรง คุณวุฒิ เปน นาย
อำเภอ ตาม พระราช บัญญัติ ปกครอง ท้อง ที่ รัตน
โกสินทร ศก ๑๑๖

๑ บริเวณ นคร ราช สี่ห้มา ส่วน เมือง นคร
ราช สี่ห้มา มี อำเภอ ๓ ตำบล คือ อำเภอ เมือง
ตั้ง พระ พิทักษ์รักษา เขตร ต่อ มา เปลี่ยน ให้ พระ
ภักดี นุชิต เปน นาย อำเภอ ตั้ง ที่ ว่า การ ที่
ศาลา กลาง เมือง ๑ อำเภอ นอก หลวง พรหม
วิไชย โยธา กรมการ เปน นาย อำเภอ ออก ไป ตั้ง
ที่ ว่า การ อำเภอ อยู่ บ้าน ทอง หลาง น้อย ๑
อำเภอ ตั้ง เนิน หลวง นรา บริรักษ์ กรมการ เปน
นาย อำเภอ ตั้ง ที่ ว่า การ อำเภอ ที่ บ้าน ดัน
เทียะ ๑ อำเภอ เมือง พิมาย พระ ธานี รักษา
จางวาง กรม เมือง เมือง นคร ราช สี่ห้มา เปน
นาย อำเภอ ตั้ง ที่ ว่า การ อำเภอ ที่ ศาลา กลาง
เมือง ๑ อำเภอ บัก ชง ไชย หลวง ยกระบัตร เมือง
บัก ชง ไชย เปน นาย อำเภอ ตั้ง ที่ ว่า การ ที่
ศาลา กลาง เมือง ๑ เมือง นคร จันทัก จัด ให้
ว่า ที่ นาย ร้อยเอก ชุน เทพ โสถ ข้า หลวง กำกับ
ทาง รถ ไฟว่า การ อำเภอ ตั้ง ที่ ว่า การ อำเภอ
ที่ บ้าน ลาดบัวขาว ๑

๒ บริเวณ นาง รong อำเภอ เมือง นาง รong
หลวง ยกระบัตร เปน นาย อำเภอ ตั้ง ที่ ว่า การ
ที่ ศาลา กลาง เมือง ๑ อำเภอ เมือง บุรี รำ พระ นคร
ภักดี ศรี นครา นุรักษ์ ผู้ว่า ราชการ เปน นาย
อำเภอ ตั้ง ที่ ว่า การ ที่ ศาลา กลาง เมือง ๑ เมือง
ประโคน ไชย ให้ หลวง ยกระบัตร เปน ผู้แทน
นาย อำเภอ ต่อ มา ให้ หลวง ภักดี บุรี รักษา
ผู้ช่วย เมือง นาง รong เปน นาย อำเภอ เมือง ประ
โคน ไชย ตั้ง ที่ ว่า การ ที่ ศาลา กลาง เมือง ๑
อำเภอ เมือง รัตน บุรี ชุน ด้รว พิกจ โภค สด เปน
นาย อำเภอ ตั้ง ที่ ว่า การ อำเภอ ที่ ศาลา กลาง
เมือง ๑ เมือง พุ ไทย สง หลวง เจริญ ทิพผล

นาย กอง ด้วย เปน นายอำเภอ ตั้ง ที่ ว่า การ
อำเภอ ที่ บ้าน กู้ ส่วน แดง ๑

๓ บริเวณ ไชยภูมิ อำเภอ เมือง ไชย ภูมิ
หลวง เมือง กรมการ เปน นายอำเภอ แล้ว จัด
ให้ พระภักดี ชุมพล เปน ที่ ปกครอง ราชการ
ตั้ง ที่ ว่า การ อำเภอ ที่ ศาลา กลาง เมือง ๑
อำเภอ เมือง จัตุรัส จัด ให้ พระนรินทร์ สงคราม
ผู้ว่า ราชการ เมือง เปน นายอำเภอ ตั้ง ที่ ว่า
การ อำเภอ ที่ ศาลา กลาง เมือง ๑ เมือง บ้านเหิน
ฉนวนรงค์ หลวง มหา นพคุณ นาย กอง ด้วย ทอง
เปน นายอำเภอ ตั้ง ที่ ว่า การ อำเภอ ที่ ศาลา
กลาง เมือง ๑ อำเภอ เมือง ภูเขียว เมือง เกษตร
สัมบูรณ์ รวม เปน อำเภอ เดียว อุปฮาด เมือง
ภูเขียว เปน นายอำเภอ ตั้ง ที่ ว่า การ อำเภอ ที่
ศาลา กลาง เมือง ๑

แต่ บริเวณ เพ็ชรบูรณ์ ราชการ ยัง ไม่ ใคร
เปน ไปตาม ข้อ บังคับ แด พระราช บัญญัติ
เพราะ ความ รู้ ความ สามารถ ของ ผู้รับ ราชการ
นั้น ยัง ไม่ พอ แก่ การ ต่อ ไปนี้ หวัง ด้วย เกดว่า
ว่า คง จะ เรียบ ขึ้น เปน ลำดับ

ปก ครอง ท้อง ที่

๕ ที่ ได้ รับ พระราชทาน จัด การ ปก ครอง
หมู่บ้าน ราษฎร พด เมือง นั้น เมื่อ ค่ำ ๑๓๐
พระเจ้า น้อย ยาเธอ กรมหมื่น สรรพสิทธิ ประสงค์
ได้ ทรง จัด ให้ ข้าหลวง ผู้ว่า ราชการ เมือง
กรมการ ประชุม ราษฎร ที่ มี หลังกา เรือน ตั้ง
อยู่ใน หมู่ บ้าน นั้น อุปโลก ยก ขึ้น เปน ผู้ปก
ครอง หมู่ บ้าน นั้น เรียกว่า กำนัน มี ผู้ช่วย ด้วย
นาย ๑ ถ้า หมู่ บ้าน โต ใหญ่ มี ราษฎร มาก
ให้มี ผู้ช่วย เพิ่ม ขึ้น ตาม มาก แล น้อย ผู้ปก
ครอง หมู่ บ้าน ขึ้น แก่ อำเภอ แด นาย ตำน ครั้น
ศก ๑๑๓ ข้า พระพุทธเจ้า ได้ มี คำสั่ง ส่ง โย
ประทวน ไป ให้ ข้าหลวง ว่า ราชการ บริเวณ

บ้าง ให้ กรมการ บ้าง เรียก ราษฎร ประชุม
กัน เลือกยก ขึ้น เปน ผู้ใหญ่ บ้าน ปกครอง ดูก
บ้าน หมู่ นั้น ๑ นาย ถ้า เห็น ราษฎร มาก ก็
ให้มี ผู้ใหญ่ บ้าน บ้าน ละ ๒, ๓, ๔, นาย บ้าง
ตาม สมควร แต่ ผู้ใหญ่ บ้าน คน ๑ ให้ ปกครอง
ว่า กล่าว ดูก บ้าน ประมาณ ๑๐ หลังกา เรือน
แต่ ยัง หย่อน บ้าง ข้า หลวง ว่า ราชการ บริเวณ
เปน ผู้เซน โย ประทวน ตั้ง ผู้ใหญ่ บ้าน และ ชี
แจง แนะนำ ให้ ประพฤติ ราชการ ให้ ต้อง ตาม
พระราช บัญญัติ ปกครอง ท้อง ที่ และ ให้ ตั้งใจ
สุจริต บำรุง ราษฎร ดูก บ้าน แต่ ทาง ที่ ชอบ ให้
ราษฎร ได้ รับ ความ ร่มเย็น เปน ผาสุก ส่วน
กำนัน นั้น ให้ ผู้ที่ ต้อง เลือก เปน ผู้ใหญ่ บ้าน
รวม ๑๐ หมู่ บ้าน หรือ ยัง หย่อน บ้าง เลือก
คัด กัน ของ ยก ขึ้น เปน กำนัน ปกครอง ใน ท้อง
แขวง นั้น ๑ นาย แล้ว ให้ ส่ง บัญชี ราย ชื่อ มา ยัง
ที่ ว่า การ มณฑล ข้า พระพุทธเจ้า เปน ผู้เซน โย
ประทวน ตั้ง มี จำนวน กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน คือ

กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน บริเวณ นคร ราช สี่ ห้า

๑ บริเวณ นคร ราช สี่ ห้า ส่วน กำนัน
๕๓ นาย ผู้ใหญ่ บ้าน ๘๔๖ นาย เมือง พิมาย
กำนัน ๘ นาย ผู้ใหญ่ บ้าน ๑๓๗ นาย เมือง
ปัก ชง ไชย กำนัน ๑๐ นาย ผู้ใหญ่ บ้าน ๘๗
นาย เมือง นคร จันทิก กำนัน ๖ นาย ผู้ใหญ่
บ้าน ๔๒ นาย รวม กำนัน ๗๗ นาย ผู้ใหญ่
บ้าน ๑๑๒๒ คน

กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน บริเวณ นางรอง

๒ บริเวณ นางรอง ส่วน เมือง นางรอง มี
กำนัน ๗ นาย ผู้ใหญ่ บ้าน ๑๓๖ นาย เมือง
บุรี รา กำนัน ๘ นาย ผู้ใหญ่ บ้าน ๑๓๕ นาย
เมือง ประโคน ไชย กำนัน ๔ นาย ผู้ใหญ่ บ้าน
๒๘ นาย เมือง พุ ไทย สง กำนัน ๘ นาย ผู้ใหญ่

บ้าน ๑๐๒ นาย เมืองรัตนบุรีกำหนด ๑๑ นาย

ผู้ใหญ่บ้าน ๑๘๓ นาย รวมกำหนด ๓๗ นาย

ผู้ใหญ่บ้าน ๕๕๔ นาย

กำหนดผู้ใหญ่บ้าน บริเวณไชยภูมิ

๓ บริเวณไชยภูมิ ส่วนเมืองไชยภูมิ มี

กำหนด ๒๐ นาย ผู้ใหญ่บ้าน ๑๓๒ นาย เมือง

จักรวรรดิกำหนด ๑๗ นาย ผู้ใหญ่บ้าน ๑๔๑ นาย

เมืองบำเหน็จณรงค์กำหนด ๖ นาย ผู้ใหญ่บ้าน

๖๐ นาย เมืองภูเขียวรวมทั้งเมืองเกษตร

สมบูรณ์กำหนด ๒๔ นาย ผู้ใหญ่บ้าน ๑๘๗ นาย

รวมกำหนด ๖๗ นาย ผู้ใหญ่บ้าน ๔๒๒ นาย

กำหนดผู้ใหญ่บ้าน บริเวณเพชรบูรณ์

๔ บริเวณเพชรบูรณ์ ส่วนเมืองเพชรบูรณ์

มีกำหนด ๒๓ นาย ผู้ใหญ่บ้าน ๑๒๗ นาย

เมืองวิเชียรบุรีกำหนด ๑๕ นาย ผู้ใหญ่บ้าน

๕๐ นาย เมืองบัวชุมกำหนด ๑๗ นาย ผู้ใหญ่

บ้าน ๑๐๒ นาย เมืองไชยบาลาด แดเมือง

กำแพงกัน ๑๒ นาย ผู้ใหญ่บ้าน ๔๕ นาย

รวมกำหนด ๖๗ นาย ผู้ใหญ่บ้าน ๓๒๖ นาย

ศิริรวมกำหนดผู้ใหญ่บ้าน ทั้งมณฑลกำหนด

๒๔๘ นาย ผู้ใหญ่บ้าน ๒๔๕๔ นาย แต่กำหนด

ผู้ใหญ่บ้านหาใครจะคงที่ไม่ โดยที่ถึงแก่

กรรม หรือราษฎรมากขึ้นแต่ค่อยลง จำเป็น

ต้องรื้อถอน ตั้งแต่งเพิ่มเติมตามกาลสมัย

ที่สมควร

หมวดที่ ๒ ว่าด้วยสัมโนครวั

๑๐ เมื่อข้าพระพุทธเจ้า ได้รับตำแหน่ง

ข้าหลวงแล้ว คก ๑๑๒ ได้รับพระราชทาน

ทำใบอนุญาตสัมโนครวัพลเมือง เมืองนครราช

สีห์มา แดเมืองขึ้น ๒๓๐๒๕๓ คน พลเมือง

เมืองฝาก ๑๖๘๖๐ คน แต่ใบอนุญาตพลเมืองแด

ลัทธิพาหะนะจำนวน คก ๑๑๕ แดคก ๑๑๖

แบ่งออกเป็นบริเวณ มีจำนวนจะกล่าวต่อไปนี้ คือ

๑ บริเวณนครราชสีมา เมื่อคก ๑๑๕

มีพลเมือง ๑๖๓๓๖๔ คน ครั้นคก ๑๑๖

พลเมืองขึ้นอีก ๑๖๖๓ คน รวมคนพลเมือง

เมือง ๑๖๕๐๒๗ คน

๒ บริเวณนางรอง เมื่อคก ๑๑๕ มี

พลเมือง ๕๗๒๖๔ คน ครั้นคก ๑๑๖ พลเมือง

เพิ่มขึ้นอีก ๑๖๗๕ คน รวมพลเมือง ๕๘๙๓๙ คน

๓ บริเวณไชยภูมิ คก ๑๑๕ มีพลเมือง

๒๖๓๑๘๙ คน ครั้นคก ๑๑๖ พลเมืองเพิ่มขึ้น

๗๐๕ คน รวมพลเมือง ๒๗๐๒๔๔ คน

๔ บริเวณเพชรบูรณ์ คก ๑๑๕ มี

พลเมือง ๑๘๔๔๖๖ คน คก ๑๑๖ พลเมืองเพิ่ม

ขึ้น ๒๐๔๓ คน รวมเป็นคนพลเมือง ๒๐๖๕๐๙ คน

รวมจำนวนคนทั้งมณฑล ในคก ๑๑๕

พลเมือง ๓๐๕๓๘๓๓ คน คก ๑๑๖ พลเมืองเพิ่ม

ขึ้น ๖๐๘๔ คน รวมเป็นคนพลเมือง ๓๑๑๔๖๗๗ คน

ภาษาแต่แต่งร่างกายพลเมือง

๑๑ แต่เกทของพลเมืองที่ข้าพระพุทธเจ้า

ได้เห็นนั้น บริเวณนครราชสีมา ชาติจีน

แต่ถาว แต่งร่างกายไปตามเกทเขา ผู้หญิง

ตัดผมมาแต่เดิม ฝ่ายมอญเรียกว่าชาวบน

ชายแต่งตัวตามเกทไทย ผู้หญิงนั้นไว้ผม

มวย ซอมแต่เอาเงินทำรูปพรรณตกแต่งประดับ

ร่างกายเป็นพิน แต่ฝ่ายไทยชายนั้นการที่ตก

แต่งร่างกายพอได้ ฝ่ายหญิงไทยใช้ผ้าห่ม

อย่างขนาดยาว ห่มสไบเฉียงทางบ่าชวบ้าง

บ้าง ซ้ายบ้างตามถนัด บัดนี้มีคนกรุงเทพฯ

ไปอยู่มาก แดชาวเมืองได้รับความแนะนำบ้าง

ต่อมาได้เห็น พวกนี้แต่งตัวตามคำแนะนำ

บ้างแล้ว ส่วนคนนอกกำแพงเมืองที่เป็นคน

บ้านป่าเมืองดอนนั้นยังเป็นแบบโบราณอยู่บ้าง

อนึ่ง การที่ พุทธเจ้า ก็นั้น มีดำเนียงแปร่งเพี้ยนคำ
 ดั้นเป็นคำยาวยาวเป็นคำสั้น เป็นต้นว่า
 กิณเจ้า พุดว่า กิณเจ้า ปถาร้า เรียกว่าปรั้า
 คีคะไฟโต เรียกว่าคีคะไฟโต อีกประการหนึ่ง
 ถ้าเจ็บไข้ได้ พยาธิเวโรรังอยู่ พวกกันนิยมนับถือ
 ผิดต่างว่า กระทำให้เจ็บไข้ ต้อง ประชุม วงษ์ญาติ
 เต็นรำ ไหว้ผี เลี้ยงผี ที่นับในคัมภีร์ ธรรม
 มา ข้าพระพุทธเจ้าได้รับ พระราชทาน หีบยก
 เอาหมายประกาศ พระราชบัญญัติว่าด้วยถ้อย
 ผีต่าง เทวดาฆ่าสัตว์เส้น ไหว้ผี และผู้ขึ้นขาด
 พระไตรสรณาคมน์ นั้น ออกชี้แจงแนะนำสั่ง
 สอน ให้ยึดมั่น เอาพระไตรสรณาคมน์ เป็น
 ที่พึ่ง จึงจะถูกต้องตาม พุทธโอวาท บางคนก็
 ได้กลับใจ ละเลิกยึดมั่น ในพระไตรสรณาคมน์
 ตามคำข้าพระพุทธเจ้าแนะนำบ้าง

แต่กรมถนบ้านเรือน ของพลเมือง นครราช
 สี่ห้าพัน ในกำแพงเมือง หรือที่ตลาดโพธิ
 กถางริมกำแพงเมือง ผู้ที่มีกำลังพาหะระขอบ
 ก่อตึกอยู่ แต่ตึกนั้น ก่อผนังด้วยแผ่นดินอิฐดิน
 ดิบ ผนังอิฐหนา ๕ นิ้ว ๖ นิ้ว กว้าง ๓๐ นิ้ว
 ๓๒ นิ้ว ยาว ๒๐ นิ้ว ๒๒ นิ้ว สอ แต่ฉาบผิว
 ด้วยดินดิบ หลังคาตึกกรุกระดุน เอาดิน
 ดิบขึ้นได้หนา ๓ นิ้ว ๔ นิ้ว และทำหลังคา
 เครื่องผูกมุงด้วยแฝก ซึ่งชาวเมืองชอบสร้าง
 ตึกกันเช่นนี้เพื่อประสงค์กันเพลิงไหม้ ถ้าเกิด
 เพลิงไหม้ขึ้น เจ้าของตึกเก็บทรัพย์สิ่งของ
 เข้าในตึกทั้งสิ้น ปิดประตูหน้าต่างเพลิงก็ไหม้
 เสียไปแต่หลังคา หาได้ไหม้ตึกด้วยไม้เว้น
 ไว้แต่เพลิงไหม้หน้าถึง หรือไหม้หน้าต่างพัง
 แล้ว จึงจะถูกตามใหม่ทั้งตึก ผู้ที่สร้างตึก
 ชนิดนี้ ต้องหมั้นสุ่มไฟในตึก เพื่อให้อิฐ
 ดิบนั้น แห้งและกันชื้น ถ้าสุ่มคราวหนึ่ง ๔ วัน
 ๕ วันก็คุ้มได้ ๗ ปี ๘ ปี เว้นแต่ที่นั้นสุ่ม

หรือชื้นมาก เพียง ๕ ปี ต้องสุ่มไฟ อีกจึงจะ
 ไม่มีอันตราย

ว่าด้วยสัตว์พาหะ

๑๒ สัตว์พาหะ ในมณฑลนครราช
 สี่ห้า ได้รับพระราชทานรวบรวมได้จำนวน
 เดิม เกิดได้เข้ามาในแขวงจำหน่าย ถ่ม
 ออกไปนอกแขวง แดงคง ดังจะได้กล่าวแบ่ง
 ออกเป็นบริเวณ คือ

๑ บริเวณนครราชสี่ห้า ศก ๑๑๕ ซ้าง ๖๖
 ซ้าง ม้า ๗๓๘ ม้า โค ๖๔๘๓๓ โค กระ
 บือ ๔๐๓๕๕ กระบือ ครั้น ศก ๑๑๖ ซ้างลดลง
 คงแต่ ๖๑ ซ้าง ม้าเพิ่มขึ้นเป็น ๗๕๗ ม้า โค
 ลดลงคง ๖๑๔๒๖ โค กระบือลดลงคง ๓๖๘๖๑
 กระบือ

๒ บริเวณนางรอง ศก ๑๑๕ ซ้าง ๖ ซ้าง
 ม้า ๓๗๘ ม้า โค ๑๖๔๘๔ โค กระบือ ๘๔๖๒
 กระบือ ครั้น ศก ๑๑๖ ซ้างเพิ่มขึ้นเป็น ๘
 ซ้าง ม้าเพิ่มขึ้นเป็น ๒๓๘ ม้า โคเพิ่มขึ้น
 เป็น ๒๒๒๓๒ โค กระบือเพิ่มขึ้นเป็น ๑๑๔๕๓
 กระบือ

๓ บริเวณไชยภูมิ ศก ๑๑๕ ซ้าง ๔๕ ซ้าง
 ม้า ๓๑๑ ม้า โค ๓๖๔๒๔ โค กระบือ ๑๖๖๘๖
 กระบือ ครั้น ศก ๑๑๖ ซ้างเพิ่มขึ้นเป็น ๕๓
 ซ้าง ม้าเพิ่มขึ้นเป็น ๓๕๗ ม้า โคลดลงคง
 ๑๖๗๖๑ โค กระบือลดลงคง ๑๖๑๖๓ กระบือ

๔ บริเวณเพชรบูรณ์ ศก ๑๑๕ ม้า ๓๐๐ ม้า
 โค ๑๖๑๔ โค กระบือ ๓๘๘๓๓ กระบือ ครั้น
 ศก ๑๑๖ ม้าลดลงคง ๘๖ ม้า โคเพิ่มขึ้นเป็น
 ๑๗๐๘ โค กระบือเพิ่มขึ้นเป็น ๔๒๘๘ กระบือ

รวมสัตว์พาหะทั้งมณฑล

๑๓ รวมสัตว์พาหะจำนวน ศก ๑๑๕ สัตว์
 ทั้ง ๔ จำพวกเป็นต้นว่า เป็นภาค ถ่มเสียเป็น
 อันมาก จึงยังเหลือ ซ้าง ๑๒๒ ซ้าง ม้า ๓๓๐๘

ม้า โค ๑๐๐๓๓๓ โค กระบือ ๒๘๔๘๓๓ กระบือ
 จำนวน คก ๑๓๖ คนต่าง มณฑล ขึ้นไปซื้อ ดัด
 พาหะไป มากยัง คง ข้าง ๑๒๕ ข้าง ม้า ๑๔๔๘
 ม้า โค ๑๐๒๑๒๗ โค กระบือ ๒๘๗๓๑ กระบือ
 แต่ การ ที่ซื้อ ขายนั้น เมื่อ คก ๑๑๕ ราคา ข้าง
 เป็น อย่าง ถูก เชือก ละ ๓๓ ซึง อย่าง แพง เชือก
 ละ ๒๒ ซึง ม้า อย่าง ถูก ตัว ละ ๖๐ บาท อย่าง
 แพง ตัว ละ ๕๔๐ บาท โค อย่าง ถูก ตัว ละ ๒๐
 บาท อย่าง แพง ตัว ละ ๕๐ บาท กระบือ อย่าง
 ถูก ตัว ละ ๔๐ บาท อย่าง แพง ตัว ละ ๓๐๐ บาท
 ที่ ราคา ดัด พาหะ แพง ขึ้น ทั้ง นี้ โดย ผู้ซื้อ
 เห็น ว่า ถึง ระวัง จะ ทำ นา ยัง บ้าน เมือง คน ไม่ มี
 ดัด เป็น กำลัง พาหะ จึง ได้ กัด ซื้อ ไม่
 ว่า ถูก แพง ฝ่าย ผู้ขาย เฒ่า เห็น แต่ จะ ได้
 เงิน หา มี ความ พิจารณา ถึง ภูม ถาน บ้าน เมือง
 ของ คน เพราะ เหตุ นี้ ดัด พาหะ จึง ไม่ ค่อย
 เจริญ ขึ้น ได้ แจง อยู่ใน ภาณูธิ หมาย (ก)

อนึ่ง แต่ ส่วน โค กระบือ ที่ เพร็ด อยู่ใน ป่า
 เกิด แด ล้ม นั้น หา ได้ บอ ก จำนวน ไม่ เพราะ
 อยู่ใน ป่า จะ ประมาณ ไม่ ได้

หมวดที่ ๓ ว่า ด้วย คะ ตี
 ความ ค้าง แด เกิด ใหม่

๑๔ เดิม คก ๑๑๓ ได้รับ จำนวน ความ จาก
 พระเจ้า นอง ยา ขอ กรมหมื่น สรรพสิทธิ ประสงค์
 ที่ อยู่ใน ระวัง พิจารณา ตัด ดิน มี ความ อาญา
 ๑๓๖ เรื่อง ความ ค้าง ท่าน พระยา อนุชิต ซาญ ไชย
 เมื่อ เป็น ที่ พระ พิเรนทร เทพ ข้า หลวง รักษา
 ราชการ เมือง นคร ราชสีมา คดี ที่ ยัง ค้าง
 พิจารณา แด จำหน่าย ว่า จำนวน เพลิง ใหม่ บ้าง
 ยัง บ้าง คง ความ อาญา ๓๗ เรื่อง รวม ความ
 ๑๗๓ เรื่อง ราษฎร พ้อง ขึ้น ใหม่ ใน ระวัง ข้า
 พระ พุทธเจ้า รักษา ราชการ ความ แพง ๑๕๑ เรื่อง
 ความ อาญา ๒๗ เรื่อง ความ อุทธรณ์ ๔ เรื่อง

รวม ๑๘๒ เรื่อง รวม ทั้ง ความ เก่า ที่ ค้าง มา เป็น
 ๓๕๕ เรื่อง ได้ พิจารณา ตัด ดิน แด ไป ความ
 อาญา ๑๒๓ เรื่อง แพง ๑๖๑ เรื่อง รวม ๒๘๔
 เรื่อง ค้าง พิจารณา ๗๒ เรื่อง

คก ๑๑๒ ความ ค้าง พิจารณา คก ๑๑๑ มา
 ๗๒ เรื่อง ขึ้น ใหม่ ความ แพง ๒๐๐ เรื่อง อาญา
 ๖๗ เรื่อง อุทธรณ์ ๕ เรื่อง รวม ๓๔๔ เรื่อง
 พิจารณา ตัด ดิน แด ไป แพง ๕๒ เรื่อง อาญา
 ๘๗ เรื่อง รวม ๓๓๘ เรื่อง ค้าง พิจารณา ๒๐๕ เรื่อง

คก ๑๑๓ ความ ค้าง พิจารณา ใน คก ๑๑๒
 ยก มา ๒๐๕ เรื่อง ความ เกิด ขึ้น ใหม่ แพง ๑๐๐
 เรื่อง อาญา ๑๑๔ เรื่อง อุทธรณ์ ๑๐ เรื่อง
 รวม ๔๒๙ เรื่อง ได้ พิจารณา ตัด ดิน แด ไป
 ๓๑๒ เรื่อง ค้าง ๑๑๗ เรื่อง

คก ๑๑๔ ความ ค้าง พิจารณา ใน คก ๑๑๓
 ยก มา ๑๑๗ เรื่อง เกิด ขึ้น ใหม่ ความ แพง ๒๒๘
 เรื่อง อาญา ๘๗ เรื่อง อุทธรณ์ ๑๒ เรื่อง
 รวม ๔๔๕ เรื่อง พิจารณา ตัด ดิน แด ไป ๒๕๖
 เรื่อง ค้าง พิจารณา ๑๘๙ เรื่อง

คก ๑๑๕ ความ ค้าง พิจารณา แต่ คก ๑๑๔
 ยก มา ๑๘๙ เรื่อง เกิด ขึ้น ใหม่ ความ แพง ๓๖๘
 เรื่อง อาญา ๑๔๓ เรื่อง อุทธรณ์ ๘ เรื่อง
 รวม ๗๐๘ เรื่อง พิจารณา ตัด ดิน แด ไป ๔๘๔
 เรื่อง ค้าง พิจารณา ๒๒๔ เรื่อง

คก ๑๑๖ ความ ค้าง พิจารณา แต่ คก ๑๑๕
 ยก มา ๒๒๔ เรื่อง เกิด ขึ้น ใหม่ ความ แพง ๓๘๖
 เรื่อง อาญา ๓๑๓ เรื่อง อุทธรณ์ ๒๒ เรื่อง
 รวม ความ ๘๔๕ เรื่อง พิจารณา ตัด ดิน แด
 ไป ๗๗๘ เรื่อง ค้าง พิจารณา ๑๖๖ เรื่อง

เหตุ ที่ คดี ถ้อย ความ มาก ขึ้น ทุก ปี นั้น เพราะ
 ความ เก่า ที่ ตัด ดิน แด ยัง ไม่ ได้ กำหนด โทษ
 มี ผู้ ร้อง ขอ กำหนด โทษ ต้อง ตรวจ ตัด ดิน
 กำหนด โทษ บ้าง พ้อง ดั้ม กระจาย บ้าง พ้อง

เกษียณอายุบ้าง ทั้งได้จัดตั้งศาลเปรียบเทียบ
แต่ศาลอำเภอชั้น ๑ ราษฎรไม่ใคร่จะฟ้องหา
กัน ในศาลสูง มีแต่ทำเรื่องราวร้องทุกข์เป็น
ความมะโนสาร่มาก ที่ศาลเปรียบเทียบกัน
ไปไม่ใคร่จะมีอาญาอุทธรณ์ นับว่าเจริญ
ได้ส่วนหนึ่ง แจ้งในบัญชีหมายเลข (๒)

โจรผู้ร้ายในมณฑล

๑๕ การโจรผู้ร้าย ที่เกิดในมณฑลนคร
ราชสีห์มา นับแต่ปี ค.ศ. ๑๙๑๑ ค.ศ. ๑๙๑๒ หาได้
รวบรวมจำนวนไว้ไม่ มุ่งหมายไปเสียส่วน
หนึ่งว่า ถ้าทราบเหตุโจรผู้ร้ายอย่างใดเกิด
ขึ้นแล้ว ได้มีคำสั่งถึงผู้ว่าราชการเมืองกรม
การไป ในประจุบัน ทันทด่วน ให้สืบจับผู้ร้าย
ได้ตัวบ้าง ไม่ได้ตัวบ้าง ต่อถึง ค.ศ. ๑๙๑๓
จึงได้มีคำสั่งถึงข้าหลวงผู้ว่าราชการ ให้ยื่น
จำนวนโจรผู้ร้ายที่ได้ตัวแล้วแต่ยังไม่ได้ตัว

ผู้ร้าย ค.ศ. ๑๙๑๓

บริเวณ นครราชสีห์มา ผู้ร้ายปล้น ๒ ราย
สืบจับไม่ได้ตัวฆ่ากันตาย ๗ ราย ได้ตัว
พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๓ ราย สืบจับไม่ได้
ตัว ๔ ราย ตกโค กระบือ ๑๒ ราย จับได้ตัว
พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๒ ราย ไม่ได้ตัว ๑๐ ราย
ย่องเบาดักทรัพย์สิ่งของ ๒๗ ราย จับได้ตัว
ผู้ร้าย ๕ ราย ไม่ได้ตัว ๒๒ ราย

บริเวณ นางรอง ผู้ร้ายปล้น ๗ ราย จับ
ได้ตัวพิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๓ ราย ไม่ได้ตัว
๔ ราย ฆ่ากันตาย ๔ ราย สืบจับไม่ได้
ตัว ตกโค กระบือ ๖ ราย สืบจับได้ตัว
พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๕ ราย ไม่ได้ตัว ๑ ราย
คี่ชิง ๑ ราย สืบจับได้ตัวผู้ร้ายแล้ว ย่อง
เบาดักทรัพย์สิ่งของ ๕ ราย จับได้ตัว
พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๔ ราย ไม่ได้ตัว ๑ ราย

บริเวณ ไชยภูมิ ผู้ร้ายปล้น ๒ ราย จับได้

ตัวพิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๑ ราย ไม่ได้ตัว ๑ ราย
ฆ่ากันตาย ๗ ราย จับได้ตัวพิจารณาเป็น
ผู้ร้าย ๒ ราย ไม่ได้ตัว ๕ ราย ตกกระบือ
๔ ราย สืบจับได้ตัวพิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๔
ราย ย่องเบาดักทรัพย์สิ่งของ ๓ ราย สืบ
จับได้ตัวพิจารณาเป็น ผู้ร้าย ทั้ง ๓ ราย

บริเวณ เพ็ชรบูรณ์ ผู้ร้ายปล้น ๑ ราย ได้
ตัวพิจารณาเป็น ลี้ภัยแล้ว ฆ่ากันตาย ๔ ราย
สืบจับได้ตัวพิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๓ ราย ไม่ได้
ตัว ๑ ราย ตกกระบือ ๑ ราย ได้ตัวผู้ร้ายแล้ว
คี่ชิง ๑ ราย ได้ตัวผู้ร้ายแล้ว ย่องเบาดักทรัพย์
สิ่งของ ได้ตัวพิจารณาเป็น ผู้ร้าย ทั้ง ๓ ราย

รวมผู้ร้ายที่เกิดขึ้นในมณฑล ค.ศ. ๑๙๑๓
มีผู้ร้ายปล้น ๑๔ ราย ได้ตัว ๖ ราย ยังสืบ
จับตัวต่อไป ๘ ราย ผู้ร้ายฆ่ากันตาย ๒๓
ราย ได้ตัว ๘ ราย ยังสืบจับตัวต่อไป ๑๕
ราย ผู้ร้ายลักสัตว์พาหนะ ๓๑ ราย ได้
ตัวแล้ว ๑๕ ราย ยังสืบจับตัวต่อไป ๑๖ ราย
ผู้ร้ายคี่ชิง ๑ ราย ได้ตัวแล้วผู้ร้ายย่องเบาดัก
ทรัพย์สิ่งของ ๔๔ ราย ได้ตัวแล้ว ๑๕ ราย
ยังสืบจับตัวต่อไปอีก ๒๙ ราย ความแจ้งใน
บัญชีหมายเลข (๒) นั้นแล้ว

ผู้ร้าย ค.ศ. ๑๙๑๔

บริเวณ นครราชสีห์มา เกิดผู้ร้ายชกตี
วิวาทไม่ถึงตาย ๒ ราย ได้ตัวแล้วทั้ง ๒ ราย
ฆ่ากันตาย ๒ ราย สืบจับไม่ได้ตัว ย่องเบาดัก
ทรัพย์สิ่งของ ๒๒ ราย สืบจับได้ตัวพิจารณา
เป็น ผู้ร้าย ๕ ราย ไม่ได้ตัว ๑๗ ราย คี่ชิง
๑ ราย สืบจับไม่ได้ตัวปล้น ๔ ราย สืบจับ
ได้ตัวพิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๑ ราย ไม่ได้ตัว
๓ ราย ลักสัตว์พาหนะ ๓๒ ราย สืบจับได้ตัว
พิจารณาเป็น ผู้ร้าย ๑๐ ราย ไม่ได้ตัว ๒๒ ราย

(ยังมีต่อไป)